

T.C
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**UNESCO KRİTERLERİ KAPSAMINDA MUNZUR VADİSİ VE MİLLİ
PARKI'NIN DÜNYA MİRASI LİSTESİNDE YER ALABİLME SÜRECİNİN
İNCELENMESİ**

Songül ACAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sabit MENTEŞE

TUNCELİ-2025

T.C
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**UNESCO KRİTERLERİ KAPSAMINDA MUNZUR VADİSİ VE MİLLİ
PARKI'NIN DÜNYA MİRASI LİSTESİNDE YER ALABİLME SÜRECİNİN
İNCELENMESİ**

Songül ACAR
(220200023)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sabit MENTEŞE

TUNCELİ-2025

T.C
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**UNESCO KRİTERLERİ KAPSAMINDA MUNZUR VADİSİ VE MİLLİ
PARKI'NIN DÜNYA MİRASI LİSTESİNDE YER ALABİLME SÜRECİNİN
İNCELENMESİ**

Songül ACAR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Bu yüksek lisans tezi 26/05/2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından
oybirliği ile kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Sabit MENTEŞE
(Munzur Üniversitesi)
BAŞKAN

İmza

Prof. Dr. Murat GÖKALP
(Munzur Üniversitesi)
DANIŞMAN

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Bilgin ZENGİN
(Munzur Üniversitesi)
ÜYE

Bu yüksek lisans tezi Enstitümüz Kültür ve Sanat Yönetimi Anabilim Dalı'nda
hazırlanmıştır.

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Nagihan KARAASLAN AYHAN

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak
gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanun”ndaki hükümlere tabidir

..../..../2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Songül ACAR

Danışman
Prof. Dr. Sabit MENTEŞE

TEŞEKKÜR

Tez konumun seçiminden, araştırma sonuçlandırılıncaya kadar bilimsel katkıları ile çalışmalarımı yönlendiren, araştırmamın her aşamasında ilgi ve desteğini gördüğüm, danışman hocam; Sayın Prof. Dr. Sabit MENTEŞE'ye ve Prof. Dr. Murat DAL'a,

Coğrafya kaderdir sözünü eğitim hayatımda, çocuk yaşlarda, minimum düzeyde hissetmem için var gücüyle mücadele eden merhum babam Hüseyin KARUÇ'a ve kıymetlim, annem merhume Heves KARUÇ'a,

İhtiyaç hissettiğim her anda yanımda olan sevgili eşim Emrah ACAR ve vakitlerinden çaldığım biricik yavrularım Deniz ve Yaman ACAR'a,

Fotoğrafları ile tezime katkı sunan; Doğan Haber Ajansı Muhabiri Serhat Ozan YILDIRIM'a, Munzur Arama ve Kurtarma Derneği Başkanı Hikmet GÖKMEN'e, dernek üyesi Ali Hıdır ÇELİK'e ve memleket sevdalısı kıymetli hemşehrim Kemal TUTMAZ'a,

Tezimin konusuyla ilgili yabancı kaynak taramasında bilgi, birikimi ile destek sunan değerli arkadaşım Ramazan ERGİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Hepinize sonsuz teşekkürlerimle...

**Songül ACAR
TUNCELİ-2025**

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR	II
İÇİNDEKİLER.....	III
RESİMLER LİSTESİ	VI
TABLOLAR LİSTESİ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	2
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları	3
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. UNESCO Dünya Mirası Listesinin Oluşumu ve Tarihçesi	4
2.1.1. Türkiye'nin sürece katılımı	5
2.2. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972)	5
2.2.1. Dünya Mirası Sözleşmesi (1972) ve Türkiye	7
2.3. Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulama Rehberi	8
2.4. UNESCO Dünya Mirası Kavramı ve Misyonu	9
2.5. Küresel Stratejisi	10
2.6. Sürdürülebilir Turizm	11
2.6.1. Türkiye'de sürdürülebilir turizm uygulamaları.....	12
2.7. Dünya Mirası Eğitimi	12
2.7.1. Türkiye'de Dünya mirası eğitimi	13
2.8. Dünya Mirası Fonu	13
2.9. Kültürel, Doğal ve Karma Miras Kavramları	14
2.10. Üstün Evrensel Değer Kavramı	15
2.10.1. Türkiye ve üstün evrensel değer	16
2.11. UNESCO Dünya Mirası Alanı Kriterleri	16
2.12. UNESCO Dünya Mirası Paydaşları	18
2.12.1. Dünya miras merkezi.....	18
2.12.2. Taraf Devletler.....	18
2.12.3. Genel kurul	18
2.12.4. Dünya miras komitesi.....	18
2.12.5. Danışma organları	19
2.12.6. Dünya mirası ortakları (DM ortakları)	19
2.13. UNESCO Dünya Mirası Listesine Adaylık Başvuruları	19
2.13.1. Geçici listeye alınma süreci	20
2.13.2. Adaylık Başvuru Dosyasının Hazırlanması.....	20
2.13.3. Danışma organlarının rolü ve değerlendirme süreci.....	21
2.13.4. Türkiye'nin UNESCO adaylık sürecindeki durumu	21
2.14. UNESCO Dünya Mirası Listesine Kayıt Süreci	21
2.15. UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi	23

2.15.1. Türkiye'nin geçici liste deneyimi ve sorunlar	23
2.15.2. Geçici listenin önemi	24
2.16. UNESCO Dünya Mirası Listesi Başvuruları Değerlendirme Süreci	24
2.17. UNESCO Dünya Mirası Başvuru Süreci Zaman Çizelgesi	26
2.18. Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Durumu	27
2.19. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu ve Doğal Miras Süreci	29
2.19.1. Türkiye'nin gelecek perspektifi	30
2.20. Munzur Vadisi ve Milli Parkı	31
2.20.1. Munzur Vadisi'nin doğal özellikleri	31
2.20.2. Munzur Vadisi'nin kültürel ve sosyal önemi	33
2.20.3. Munzur Vadisi'nin koruma statüsü ve UNESCO potansiyeli	35
2.20.4. Munzur Vadisi için gelecek perspektifi	36
2.21. Munzur Vadisi ve Milli Parkının İsmi'nin Kökeni	36
2.21.1. Munzur adının kültürel ve sosyal etkileri	37
2.22. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Fiziksel Yapısı	38
2.22.1. İklimsel özellikler	39
2.22.2. Hidrolojik özellikler	40
2.22.3. Bitki örtüsü ve fauna	40
2.22.4. Fiziksel yapının koruma açısından önemi	44
2.23. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Tarihi	45
2.23.1. İlkçağ ve Antik Dönemde Munzur Vadisi	45
2.23.2. Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Munzur Vadisi	45
2.23.3. Cumhuriyet Döneminde Munzur Vadisi	45
2.23.4. Munzur Vadisi'nin Kültürel ve Tarihî Önemi	48
2.23.5. Günümüzde Munzur Vadisi	49
2.24. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı	51
2.24.1. Eğitim, sağlık ve altyapı durumu	52
2.24.2. Sosyoekonomik gelişim için alternatif yollar	52
2.25. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Mevcut Ulaşım, Dolaşım, Ziyaretçi ve İşletme Durumu	53
2.25.1. Munzur Vadisi'nin turizm potansiyeli ve geleceğe yönelik öneriler	55
2.26. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Değerleri	56
2.26.1. Doğal ve kültürel değerler	56
2.26.2. Tarihî değerler	57
2.26.3. Sosyoekonomik değerler	57
2.26.4. Estetik ve peyzaj değerleri	58
2.26.5. Koruma ve yönetim değerleri	58
3. BULGULAR	59
3.1. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Korunmasına ilişkin Ulusal ve Uluslararası Sözleşmeler	59
3.2. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Unesco Dünya Miras Sözleşmesi Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi, Özgünlük ve Bütünlük Beyanı	61
3.3. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi	62
3.4. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Tongariro Milli Parkı ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi	65

3.5. Görmezden Geline Değer: Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Yolculuğunda Kurumsal İhmaller.....	67
3.6. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Geçici Dünya Miras Listesine Başvuru Dosyasında Belirtilmesi Gerekenler	69
4. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	72
4.1. Sonuç	72
4.2. Öneriler.....	72
5. KAYNAKÇA.....	75
ÖZGEÇMİŞ	82

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2. 1. Ramses II Tapınağı, Abu Simbel Tapınakları, Mısır	5
Resim 2. 2. Munzur Vadisi ve Milli Park'ından genel görünüm	31
Resim 2. 3. Nesli tükenme tehlikesi altında bulunan yaban keçisi	32
Resim 2. 4. Munzur Gözeleri	323
Resim 2. 5. Munzur Vadisi'nde yer alan Ana Fatma Ziyareti	355
Resim 2. 6. Munzur'un keramet gösterdiği mekan	377
Resim 2. 7. Karstik kaynak sularının Munzur Nehrine karıştığı Halvori Gözeleri.....	39
Resim 2. 8. Munzur Vadisi Milli Parkı'ndan kış görünümü.....	40
Resim 2. 9. Nesli tükenme tehlikesi altında bulunan vaşak	42
Resim 2. 10. Munzur Dağ Lalesi	44
Resim 2. 11. Dersim 38 Kayalıkları.....	47
Resim 2. 12. Munzur Vadisi'nde rafting.....	54
Resim 2. 13. Munzur Vadisi'nde bulunan tesisler	55
Resim 2. 14. Yöre halkı tarafından kutsal kabul edilen Sultan Munzur Ocağı.....	57
Resim 3. 1. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya, Munzur Vadisi ve Milli Parkı.....	65
Resim 3. 2. Munzur Vadisi ve Milli Parkı havzası içinde yer alan Karagöl, Tongariro Milli Parkı.....	67

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2. 1. Özet zaman çizelgesi	27
Tablo 3. 1. Uluslararası sözleşmeler	60
Tablo 3. 2. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri açısından karşılaştırmalı analizi.....	64
Tablo 3. 3. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Tongariro Milli Parkı ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi	66

KISALTMALAR LİSTESİ

DMO	: Dünya Mirası Ortakları
GM	: Genel Müdürlük
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma ve Restorasyon Merkezi)
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
IUCN	: International Union for Conservation of Nature (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği)
OUV	: Outstanding Universal Value (Üstün Evrensel Değer)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UTMK	: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu
WHC	: World Heritage Centre (Dünya Miras Merkezi)
WWF	: World Wide Fund for Nature (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)

ÖZET

Bu çalışma, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday olan doğal ve kültürel varlıkların korunması ve yönetilmesi süreçlerine yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Özellikle Türkiye’de yer alan Munzur Vadisi örneği üzerinden sürdürülebilir miras yönetimi yaklaşımları incelenmiş ve UNESCO kriterlerine göre mevcut durum analiz edilmiştir. Çalışmada, Dünya Mirası kavramının gelişimi, UNESCO'nun rolü, üstün evrensel değer (OUV) kavramı ve Türkiye’nin dünya mirası alanları bağlamında karşılaştığı yapısal ve yönetsel sorunlar detaylı şekilde ele alınmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu tezde, alan çalışmaları, belgeler ve kurumsal raporlar doğrultusunda Munzur Vadisi’nin adaylık sürecindeki fırsatlar ve engeller değerlendirilmiştir. Ayrıca, Dünya Miras Listesi’ne kabul sürecinde yerel paydaş katılımının, doğal koruma önlemlerinin ve yönetim planlarının önemi vurgulanmıştır.

Elde edilen bulgular, Türkiye’de dünya mirası yönetiminde daha bütüncül ve çok aktörlü bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Munzur Vadisi örneği, doğal ve kültürel mirasın birlikte korunabileceği sürdürülebilir modellerin uygulanabilirliğini ortaya koymakta ve gelecekteki miras alanı başvuruları için önemli bir referans oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Munzur Vadisi, Dünya Mirası, UNESCO, kültürel ve doğal miras, Türkiye adaylık süreci

ABSTRACT

Examination of the Process of Including Munzur Valley and National Park in the World Heritage List Within The Scope of Unesco Criteria

This study focuses on the protection and management processes of natural and cultural assets nominated for the UNESCO World Heritage List. Specifically, it examines sustainable heritage management approaches through the case of Munzur Valley in Turkey and evaluates its current status according to UNESCO criteria. The study discusses the evolution of the World Heritage concept, the role of UNESCO, the notion of Outstanding Universal Value (OUV), and the structural and administrative challenges encountered by Turkey in the context of its World Heritage sites.

Using qualitative research methods, the thesis evaluates the opportunities and obstacles in the nomination process of Munzur Valley based on field studies, official documents, and institutional reports. The importance of local stakeholder participation, natural conservation measures, and the development of management plans in the inscription process is emphasized.

The findings indicate that a more holistic and multi-actor approach is required in heritage management practices in Turkey. The Munzur Valley case demonstrates the feasibility of sustainable models that integrate the protection of both natural and cultural heritage, serving as a valuable reference for future heritage site nominations.

Keywords: Munzur Valley, World Heritage, UNESCO, cultural and natural heritage, Turkey, nomination process

1. GİRİŞ

Dünya genelinde doğal ve kültürel mirasın korunması, sadece geçmişe saygı değil; aynı zamanda geleceğe karşı sorumluluk duygusuyla şekillenen bir zorunluluktur. Bu çalışma, UNESCO Dünya Mirası kriterleri kapsamında, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Munzur Vadisi'nin korunması ve gelecek nesillere aktarılması yönündeki çabalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Tez, yalnızca bir akademik araştırma olmanın ötesinde, yerel bir yurttaşın, yaşadığı coğrafyaya duyduğu aidiyet hissi ve çevresel-kültürel değerlere yönelik duyarlılığı temelinde şekillenmiştir.

Munzur Vadisi, sahip olduğu ekolojik çeşitlilik, biyolojik zenginlik, kutsal mekanları ve tarihsel anlatıları ile Türkiye'nin en nadide doğal ve kültürel alanlarından biridir. Vadide doğup büyüyen bir araştırmacı olarak, bölgenin zamanla karşı karşıya kaldığı çevresel tehditleri, plansız müdahaleleri ve kültürel çözülmeyi bizzat gözlemleme fırsatım oldu. Bu gözlemler, sadece bir doğa parçasının değil; aynı zamanda bir halkın belleğinin, inanç sisteminin ve yaşam biçiminin de tehdit altında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Munzur Vadisi'nin korunması çabaları benim için bilimsel bir uğraş kadar kişisel bir sorumluluktur.

Bu tez çalışmasını yazmaya beni iten en temel dinamiklerden biri de, bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının, yerel halkın ve bazı kurum temsilcilerinin yıllardır süregelen koruma mücadelesine akademik bir ses kazandırma arzusudur. Vadinin Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi yönünde yürütülen çalışmalar, çeşitli düzeylerde önemli girişimlere sahne olmuş; yerel düzeyde farkındalık kampanyalarından ulusal medya yansımalarına kadar geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Ancak bu çabaların kalıcı ve bütüncül sonuçlar doğurabilmesi, ancak bilimsel bilgi ve planlı yönetsel yaklaşımlarla mümkündür.

Kültürel mirasın korunması, yalnızca geçmiş hatırlamak değil; kimliğimizi inşa etmenin, toplumsal aidiyeti güçlendirmenin ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamanın da temel bir bileşenidir. Munzur Vadisi gibi alanlarda bu bilinçle yürütülen çalışmalar, doğa ve kültürün birlikte korunabileceğini gösteren örnek modellerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu tez, hem UNESCO'nun koruma vizyonuna hem de yerel halkın sesi olma çabasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, yaşadığım coğrafyanın dünya mirası olabilecek niteliklerini ortaya koymak, koruma ve yönetime dair öneriler geliştirmek, bölgedeki kişi ve kurumların çabalarını görünür kılmak ve bu çabaların neden bilimsel düzeyde desteklenmesi

gerektiğini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma sürecinde edinilen deneyimler, hem akademik hem de kişisel düzeyde önemli kazanımlar sağlamış; doğal ve kültürel mirasın korunmasının yalnızca teknik değil aynı zamanda vicdani bir mesele olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, UNESCO kriterleri kapsamında Munzur Vadisi ve Milli Parkının dünya mirası listesinde yer alabilme sürecini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın doğal ve kültürel değerleri UNESCO'nun "üstün evrensel değer" (OUV) kriterlerine göre tespit edilmiş, geçmişte diğer ülkelerden ve Türkiye'den dünya miras listesine alınan alanlarla karşılaştırmalı analizleri yapılarak, adaylık sürecinin başlatılması ve dünya geçici miras listesine alınabilmesinin sağlanması için tüm veriler ortaya konulmuştur.

1.2. Araştırmanın Önemi

Munzur Vadisi ve Milli Parkının Türkiye'nin hem doğal hem de kültürel değerleri bir arada barındıran nadir doğal yaşam alanlarından biridir. Ancak Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bağımsız bir doğal miras alanının yer almaması, bu çalışmanın stratejik önemini arttırmaktadır. Araştırma, yalnızca Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Dünya Mirası statüsünü değerlendirmekle kalmayıp; aynı zamanda Türkiye'nin doğal miras politikasına da katkı sunmaktadır. Ayrıca yerel toplulukların katılımı ve doğa kültürü ekseninde sürdürülebilir koruma yaklaşımlarına da zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmayla Munzur Vadisi'nin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tanıtılması, korunması ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesine katkı sunması beklenmektedir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın temel sınırlılığı, alanın UNESCO adaylık süreci henüz başlatılmamış olması nedeniyle resmî başvuru belgeleri ve yerinde uzman değerlendirmeleri gibi birincil verilerin sınırlı olan Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Miras Listesine

alınma sürecini incelemekte ve benzer özellikteki Dünya Miras alanlarıyla karşılaştırmak ile sınırlıdır.

2.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışmada aşağıdaki varsayımlar temel alınmıştır:

- Munzur Vadisi, UNESCO'nun karma (doğal + kültürel) miras alanı kriterlerini karşılayabilecek potansiyele sahiptir.
- Türkiye Cumhuriyeti, doğal miras alanlarının tescili konusunda daha aktif politika geliştirmeye açıktır.
- Uluslararası kriterler dikkate alındığında, yerel toplulukların inanç temelli doğa anlayışı, özgünlük (authenticity) ve bütünlük (integrity) ilkeleri açısından adaylık sürecine katkı sağlayacaktır.
- Literatür taraması, alan örnekleri ve UNESCO uygulama rehberi yeterli düzeyde bilimsel dayanak sunmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. UNESCO Dünya Mirası Listesinin Oluşumu ve Tarihçesi

Dünya Mirası kavramı, kültürel ve doğal mirasın ulusal sınırların ötesinde, tüm insanlık için evrensel öneme sahip olduğunun kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, 1972 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile somut bir çerçeveye kavuşmuştur. Bu sözleşme, insanlığın ortak mirasının korunmasını sağlamak amacıyla, belirli kriterleri taşıyan varlıkların uluslararası düzeyde tanınmasını, korunmasını ve sürdürülebilir şekilde yönetilmesini hedeflemektedir (UNESCO, 1972).

Dünya Mirası fikrinin temelleri, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kültürel varlıkların korunmasına yönelik uluslararası iş birliği çabalarıyla atılmıştır. 1950’li ve 60’lı yıllarda Mısır’daki Abu Simbel Tapınakları’nın Asvan Barajı nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması üzerine başlatılan uluslararası kampanya, UNESCO’nun kültürel miras konusunda küresel bir rol üstlenmesini beraberinde getirmiştir (UNESCO, 2023a; Söylemez, 2016).

Bu süreç, 1972 yılında Paris’te düzenlenen 17. Genel Konferans’ta “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”nin kabul edilmesiyle resmîyet kazanmıştır. Sözleşme, yalnızca kültürel yapılar değil, aynı zamanda doğal oluşumlar ve ekosistemlerin de “üstün evrensel değer” taşıyabileceğini vurgulamıştır (Ürün, 2016; İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2023).

Sözleşmenin kabulünden sonra 1977 yılında Dünya Miras Komitesi kurulmuş ve bu komitenin ilk somut faaliyeti olarak 1978 yılında ilk Dünya Miras Listesi oluşturulmuştur. Bu ilk listede; Ekvador’daki Galapagos Adaları, Polonya’daki Krakow Tarihi Merkezi ve Sudan’daki Nubya Anıtları gibi alanlar yer almıştır (UNESCO, 2023b).

Komite, her yıl taraf ülkelerden gelen adaylık başvurularını değerlendirerek listeyi güncellemekte, alanların korunma durumlarını izlemekte ve gerektiğinde “Tehlike Altındaki Dünya Mirası” listesine almaktadır. Değerlendirmelerde ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), ICCROM (Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi) ve IUCN (Doğayı Koruma Uluslararası Birliği) gibi danışma organlarının uzman raporları esas alınmaktadır.

Resim 2.1. Ramses II Tapınağı, Abu Simbel Tapınakları, Mısır (URL-1)

2.1.1. Türkiye'nin sürece katılımı

Türkiye, 1983 yılında sözleşmeye taraf olmuş ve 1985 yılında ilk üç miras alanı olan İstanbul'un Tarihi Alanları, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya, ve Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile listeye dâhil olmuştur (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024). O tarihten bu yana Türkiye'deki miras alanlarının sayısı 21'e ulaşmıştır. Ancak yalnızca iki karma (kültürel ve doğal) alan: Nevşehir ilimizde bulunan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya, Denizli ilimizde bulunan Pamukkale-Hierapolis yer almakta; doğal miras kategorisinde ise henüz bağımsız bir varlık listeye girememiştir (Yıldırım, 2019).

Bu eksiklik, doğal alanların da kültürel varlıklar kadar sistemli biçimde korunması ve tanıtılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Munzur Vadisi gibi alanlar, bu nedenle gelecekteki adaylıklar açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

2.2. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972)

1972 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme, insanlığın ortak değerleri arasında yer alan doğal ve kültürel mirasların korunması, sürdürülebilir biçimde yönetilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasını

amaçlayan uluslararası bir belge niteliğindedir (UNESCO, 1972). Bu sözleşme ile ilk kez kültürel ve doğal miraslar, tek bir çerçevede birlikte ele alınmış ve korunmaları için küresel düzeyde iş birliği teşvik edilmiştir.

Sözleşmenin temel amacı; üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasların korunmasında taraf devletlere yasal ve ahlaki sorumluluklar yükleyerek, bu alanların sadece ulusal değil, tüm insanlık için değer taşıdığını kabul etmektir. Ayrıca, kültürel ve doğal miras alanlarının tanımlanması, belgelenmesi, izlenmesi, korunması ve gerektiğinde restorasyonu gibi uygulamaların standartlaştırılması da sözleşmenin kapsamına dâhildir (Ürün, 2016).

Sözleşme, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla, teknik yardım, uzman desteği ve Dünya Miras Fonu üzerinden mali destek sağlamayı da taahhüt eder (UNESCO, 2023a). Böylece, miras alanlarının korunmasında yalnızca yerel kaynaklara bağımlı kalınmadan, uluslararası dayanışmanın da etkin olması hedeflenmiştir.

Sözleşmede kültürel miras; anıtlar, yapı toplulukları ve arkeolojik alanlar gibi insan eliyle inşa edilmiş, tarihi, estetik veya bilimsel değere sahip yapılar olarak tanımlanırken; doğal miras ise jeolojik oluşumlar, nadir ekosistemler ve istisnai güzellikteki doğal alanlar olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 1972; Ürün, 2016).

Bu tanımlar ışığında, Türkiye’den Göreme Milli Parkı ve Kapadokya hem doğal hem de kültürel miras özelliklerini taşıyan karma miras alanları olarak listeye alınmıştır. Ancak Türkiye’de sadece bu alanlar karma statüde değerlendirilmiş olup, henüz bağımsız bir doğal miras alanı listeye dâhil edilememiştir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

1972 tarihli sözleşme, bugüne dek en fazla sayıda ülke tarafından onaylanmış UNESCO belgesi olup, 2024 itibarıyla 195 ülke sözleşmeye taraf olmuştur. Sözleşme sayesinde 2024 yılı itibarıyla dünya genelinde 1223 alan listeye alınmış; bu sayede birçok kültürel yapı ve doğal alanın yok olması engellenmiştir (UNESCO, 2023b).

Sözleşmenin küresel etkisi yalnızca fiziki koruma ile sınırlı kalmamış; yerel halkın bilinçlendirilmesi, miras alanlarında sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesi ve kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi gibi sosyal kazanımlar da sağlanmıştır (ICOMOS, 2022; Kilit, 2021). Bu çok boyutlu etki, sözleşmenin çağdaş koruma anlayışını temsil eden en kapsamlı uluslararası belge olmasını sağlamıştır.

2.2.1. Dünya mirası sözleşmesi (1972) ve Türkiye

Türkiye, UNESCO'nun 1972 yılında kabul ettiği Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmeye 23 Mayıs 1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile katılma kararı almış; bu karar 14 Şubat 1983 tarihli ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, UNESCO çatısı altında kültürel ve doğal mirasların korunmasına ilişkin küresel çabalara taraf olarak dâhil olmuştur.

Türkiye, söz konusu sözleşmeye taraf olmasından sonra iki ayrı dönemde (1983–1989 ve 2013–2017) Dünya Miras Komitesi'nde görev almıştır. İlk görev süresinde komiteye miras alanı olmayan ülkeler kontenjanından seçilen Türkiye, ikinci dönem üyeliğini ise en yüksek oy alarak kazanmıştır. 2016 yılında ise UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin 40. Oturumuna ev sahipliği yapmış ve böylece sürece liderlik eden ülkelere biri konumuna gelmiştir.

Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne ilk girişi 1985 yılında gerçekleşmiştir. İlk olarak listeye alınan alanlar şunlardır:

- İstanbul'un Tarihi Alanları
- Göreme Milli Parkı ve Kapadokya
- Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası.

Bu alanlar, UNESCO kriterlerinin hem kültürel hem de karma miras tanımlarına uygunluğu bakımından örnek teşkil etmektedir.

2024 itibarıyla Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'nde yer alan 21 alanın yalnızca ikisi (Nevşehir ilimizde bulunan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya, Denizli ilimizde bulunan Pamukkale-Hierapolis) karma (doğal + kültürel) miras olup, bağımsız bir doğal miras alanı henüz listeye alınamamıştır (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024). Bu durum, Türkiye'nin doğal miras varlıklarının uluslararası ölçekte yeterince değerlendirilmediğini ortaya koymaktadır.

Bu eksikliği gidermek amacıyla 2012 yılında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK) öncülüğünde “Doğal Miras Alanları Geçici Listeye Öneri Sunma Çalıştayı” düzenlenmiş ve bu çerçevede 2013 yılında ilk kez Türkiye'den bir doğal alan Tuz Gölü bu kapsamda Geçici Liste'ye kaydedilmiştir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

Türkiye'de sözleşmenin uygulanmasında başlıca sorumlu kuruluşlar arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile UNESCO Türkiye Millî Komisyonu yer almaktadır. Komisyon bünyesinde faaliyet gösteren Doğa Bilimleri İhtisas Komitesi ve Somut Kültürel Miras

İhtisas Komitesi, başvuru süreçlerini takip etmekte, teknik danışmanlık sağlamakta ve ulusal farkındalığı artırmak amacıyla eğitim ve tanıtım faaliyetleri yürütmektedir (Ürün, 2016).

Munzur Vadisi ve Milli Parkı gibi alanların bu sürece dâhil edilebilmesi için geçici listeye alınması, alan yönetim planlarının oluşturulması, yerel paydaşlarla iş birliğine dayalı katılımcı bir koruma yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin geçmiş adaylık deneyimleri, bu süreçlerin dikkatle planlanması gerektiğini göstermektedir.

2.3. Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulama Rehberi

1972 tarihli Dünya Miras Sözleşmesi'nin uygulanabilirliğini sağlamak ve taraf devletler arasında ortak bir anlayış geliştirmek amacıyla UNESCO tarafından oluşturulan Uygulama Rehberi (Operational Guidelines), sözleşmenin işlerliğini somutlaştıran temel belgedir. İlk kez 1977 yılında yayımlanan bu rehber, yıllar içinde güncellenerek daha kapsayıcı bir içerik kazanmış ve 2023 yılı itibarıyla 12. revizyonuna ulaşmıştır (UNESCO, 2023a).

Uygulama Rehberi, sözleşmenin nasıl yorumlanması gerektiğini, miras alanlarının nasıl seçileceğini, korunacağını, yönetileceğini ve izleneceğini açık biçimde tanımlar. Rehberin temel amacı, “üstün evrensel değer” (OUV) taşıyan mirasların belirlenmesi ve korunmasında birlikte çalışılabilir ve denetlenebilir uluslararası bir standart oluşturmaktır (Ürün, 2016).

Rehberin yapısı genel olarak üç ana bölümde toplanır:

- Listeleme Süreci: Geçici Liste'ye alınma, adaylık dosyasının hazırlanması, danışma organlarının değerlendirmesi ve Komite kararı.
- Koruma ve Yönetim: Alan yönetim planları, tehditlerin tespiti, yasal ve yönetsel önlemler.
- İzleme ve Raporlama: Periyodik raporlar, tehlike altındaki miras listesi ve reaktif izleme prosedürleri (UNESCO, 2023a).

Bir alanın Dünya Mirası ilan edilebilmesi için, UNESCO tarafından belirlenen 10 kriterden en az birini karşılaması, bu değer bilimsel olarak belgelenmiş olması ve üstün evrensel değer (OUV) taşıması gerekmektedir (ICOMOS, 2022). OUV'nin tanımı; bir alanın yalnızca yerel değil, küresel ölçekte insanlık tarihi veya doğal evrim açısından benzersiz bir değer ifade etmesini zorunlu kılar (UNESCO, 2023a).

Bunun yanı sıra “özgünlük” (authenticity) ve “bütünlük” (integrity) ilkeleri de alanın değerlendirilmesinde hayati öneme sahiptir. Özgünlük, mirasın biçim, işlev, malzeme, gelenek ve teknik gibi yönlerden özgün karakterini koruyup korumadığını; bütünlük ise alanın tüm unsurlarının bir bütünlük içinde varlığını sürdürebilip sürdüremediğini ortaya koyar (Ürün, 2016).

Uygulama Rehberi’ne göre her Dünya Mirası adayı, alan yönetim planına sahip olmalıdır. Bu plan; koruma, risk yönetimi, ziyaretçi düzenlemeleri, eğitim, tanıtım ve sürdürülebilirlik stratejilerini kapsar. Ayrıca yönetim planları, yerel toplulukların katılımını, şeffaflık ilkesini ve çok aktörlü yönetim modelini esas almalıdır (Kilit, 2021; UNESCO, 2023a).

Türkiye’de bu yaklaşım ilk kez Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile uygulamaya geçirilmiş; sonrasında Taşkale Yerleşimi gibi aday alanlar için de yönetim planı modelleri geliştirilmiştir (Kilit, 2021). Munzur Vadisi gibi adaylığı tartışılan alanlarda ise henüz kapsamlı bir yönetim planı oluşturulmamıştır.

Rehber, alanların statüsünü koruyup korumadığını izlemek amacıyla periyodik raporlama ve reaktif izleme sistemlerini öngörür. Bu süreçler, Komite’nin tehlike altındaki alanları tespit etmesini ve ilgili devletin teknik ya da mali destek talep etmesini sağlar (UNESCO, 2023b).

Dünya Miras Fonu, bu tür desteklerin sağlandığı finansal yapıyı temsil eder. Türkiye bu fona katkı sağlayan ülkeler arasında yer almakta ve zaman zaman çeşitli alanlar için teknik destek talebinde bulunmaktadır (Ürün, 2016).

2.4. UNESCO Dünya Mirası Kavramı ve Misyonu

UNESCO tarafından geliştirilen Dünya Mirası kavramı, tüm insanlığın ortak geçmişine, kültürüne ve doğasına ait üstün evrensel değere sahip varlıkların korunmasını esas alır. Bu yaklaşım, sınırların ötesinde bir sahiplenme bilincini teşvik ederken, kültürel çeşitliliğin ve doğal zenginliğin sürdürülebilir biçimde gelecek kuşaklara aktarılmasını hedefler (UNESCO, 1972).

Mirası tanımı, yalnızca fiziki varlıkların korunmasını değil; aynı zamanda bu varlıkların temsil ettiği tarihsel, estetik, bilimsel ve toplumsal anlamların da yaşatılmasını içerir. UNESCO’nun misyonu, bu mirasların korunmasında uluslararası iş birliğini

güçlendirmek, bilimsel bilgi üretimini teşvik etmek ve koruma süreçlerinde taraf devletleri yönlendirmektir (UNESCO, 2023a).

Bu misyon doğrultusunda, UNESCO tarafından geliştirilen uygulama kılavuzları, danışma organlarının teknik raporları ve alan yönetim planları gibi araçlar, mirasların uzun vadeli korunmasında etkin roller üstlenir. UNESCO'nun bu yapısal çerçevesi, kültürel mirasın kimlik, aidiyet ve hafıza ile; doğal mirasın ise sürdürülebilirlik, ekosistem sağlığı ve çevresel etikle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Ürün, 2016).

UNESCO, miras alanlarını sadece korunacak nesneler olarak değil, insanlığın ortak geçmişine tanıklık eden yaşayan değerler olarak görür. Bu nedenle Dünya Mirası misyonu yalnızca alan tescili değil, aynı zamanda eğitim, katılım, kapasite geliştirme ve toplum temelli yönetim süreçlerini de kapsamaktadır (ICOMOS, 2022).

2.5. Küresel Stratejisi

UNESCO'nun 1972 Dünya Miras Sözleşmesi, başlangıçta büyük oranda Avrupa merkezli ve anıtsal kültürel varlıklar üzerine odaklanan bir listeleme anlayışına sahipti. Bu dengesiz dağılım, hem kültürel çeşitliliğin hem de coğrafi temsiliyetin kısıtlı kalmasına yol açtı. Bu sorunu gidermek amacıyla UNESCO, 1994 yılında Küresel Strateji (Global Strategy for a Representative, Balanced and Credible World Heritage List) adıyla kapsamlı bir politika belgesi hazırlayarak uygulamaya koymuştur (UNESCO, 2023a).

Küresel Strateji'nin temel amacı; dünya mirası listesinde temsiliyet dengesini sağlamak, sadece Batı merkezli tarih anlatılarına değil, tüm medeniyetlerin ortak hafızasına yer vermek ve doğal miras varlıklarının listeye katılımını teşvik etmektir (Ürün, 2016). Bu bağlamda, özellikle Afrika, Arap ülkeleri, Latin Amerika ve Asya-Pasifik gibi yeterince temsil edilmeyen bölgelerin listeye alınması hedeflenmiştir.

Strateji ayrıca yalnızca saraylar, tapınaklar ve katedraller gibi klasik kültürel yapılarla sınırlı kalmayan, kültürel peyzajlar, endüstriyel miras, tarımsal üretim sistemleri, kutsal doğa alanları ve geleneksel yerleşim birimleri gibi çeşitlendirilmiş miras türlerini de kapsayacak şekilde listelemeyi genişletmiştir (UNESCO, 2004).

Türkiye açısından bakıldığında, Küresel Strateji; doğal miras alanlarının görünürlüğünü artırmak ve kültürel çeşitliliği daha dengeli şekilde yansıtmak adına önemli fırsatlar sunmuştur. Ancak uygulamada Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'nde hâlâ doğal alan eksikliği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Munzur Vadisi gibi hem doğal hem de

kültürel nitelikleri taşıyan alanların adaylığı, küresel strateji ile uyumlu bir yönelimi temsil etmektedir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

UNESCO, bu stratejinin uygulanabilirliğini izlemek amacıyla her yıl periyodik raporlar hazırlamakta ve üye ülkelerin bu stratejiye ne ölçüde katkı sağladığını değerlendirmektedir. Bu raporlar, listeye önerilen alanların çeşitliliği, bölgesel dağılımı ve miras kategorileri açısından bir tür yol haritası işlevi görmektedir (UNESCO, 2023b).

2.6. Sürdürülebilir Turizm

UNESCO Dünya Mirası kavramı, yalnızca koruma odaklı bir yaklaşımı değil; aynı zamanda bu mirasların toplumlarla olan bağlarını güçlendirmeyi ve sürdürülebilir kalkınma süreçlerine entegre edilmesini de hedeflemektedir. Bu doğrultuda “sürdürülebilir turizm”, dünya mirası alanlarının yönetiminde vazgeçilmez bir ilke hâline gelmiştir (UNESCO, 2012).

Sürdürülebilir turizm; çevresel, kültürel ve ekonomik etkiler açısından dengeli, yerel halkın katılımını esas alan ve miras alanlarının taşıma kapasitesine duyarlı bir ziyaretçi yönetimini içermektedir (UNESCO, 2023a). Bu yaklaşım, kültürel değerlerin ticarileştirilmeden tanıtılmasını, doğal alanların bozulmadan korunmasını ve turizmden elde edilen gelirin yerel topluluklara adil şekilde aktarılmasını öngörür (ICOMOS, 2022).

UNESCO, 2011 yılında başlattığı Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm Programı kapsamında taraf devletlerin turizmle ilgili politikalarını sürdürülebilirlik çerçevesinde gözden geçirmelerini teşvik etmiştir. Bu çerçevede hazırlanan Ziyaretçi Yönetim Planları, miras alanlarına gelen turist sayısının kontrol altına alınmasını, ziyaretçi deneyiminin iyileştirilmesini ve alanların taşıma kapasitelerinin belirlenmesini içermektedir (UNESCO, 2012).

Programın temel ilkeleri şunlardır:

- Mirasın korunmasını esas almak,
- Yerel halkı sürece dâhil etmek,
- Gelir dağılımında adalet sağlamak,
- Turizmi bilinçlendirme aracı olarak kullanmak.

2.6.1. Türkiye'de sürdürülebilir turizm uygulamaları

Türkiye'de dünya mirası alanlarında sürdürülebilir turizm uygulamaları henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Örneğin, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya gibi alanlarda aşırı turizm baskısı, doğal ve kültürel dokunun zarar görmesine neden olmuş; plansız yapılaşmalar ve yoğun araç trafiği bu sorunu daha da artırmıştır (Yıldırım, 2019). Benzer şekilde Pamukkale'de de ziyaretçi yoğunluğunun travertenlerin fiziksel yapısını tehdit ettiği gözlemlenmiştir.

Bu deneyimler, UNESCO kriterleriyle uyumlu bir ziyaretçi yönetimi planlamasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Munzur Vadisi gibi hassas ekosistemlere sahip alanlarda ise sürdürülebilir turizm yaklaşımı, yalnızca ekonomik bir getiri değil; aynı zamanda bir koruma aracı olarak değerlendirilmelidir.

2.7. Dünya Mirası Eğitimi

UNESCO Dünya Mirası yaklaşımı, miras alanlarının yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda toplumda farkındalık oluşturmaya ve bu alanların öneminin nesilden nesile aktarılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen Dünya Mirası Eğitimi Programı (World Heritage Education Programme), genç kuşaklarda miras koruma bilinci oluşturmaya ve kültürel çeşitliliğe saygıyı güçlendirmeyi hedeflemektedir (UNESCO, 2023a).

Dünya Mirası Eğitim Programı'nın temel hedefi, eğitim yoluyla kültürel ve doğal mirasın korunması için toplumsal katılımı artırmak ve bireylerde ortak mirasa yönelik sorumluluk duygusunu geliştirmektir (Ürün, 2016). Bu kapsamda okullarda, üniversitelerde ve yerel topluluklarda düzenlenen eğitim faaliyetleri, miras alanlarının korunmasında etkin katılımın sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Bu eğitim yaklaşımı, UNESCO'nun 1994 yılında başlattığı "Her Çocuk Bir Miras Bekçisidir" (World Heritage in Young Hands) projesi ile daha kapsamlı ve küresel bir boyut kazanmıştır (UNESCO, 2023b). Proje kapsamında, öğretmenlere ve eğitimcilere yönelik rehber kitaplar, öğrenci eğitim setleri ve miras alanlarında uygulamalı eğitim atölyeleri hazırlanarak dünyanın pek çok ülkesinde hayata geçirilmiştir.

2.7.1. Türkiye'de dünya mirası eğitimi

Türkiye'de UNESCO Dünya Mirası Eğitimi Programı, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu iş birliğiyle, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenmektedir. Özellikle lise düzeyindeki eğitim müfredatında dünya mirası kavramına yönelik ders içeriklerinin oluşturulması ve UNESCO dünya mirası alanlarına yönelik eğitim gezileri, bu sürecin somut örneklerini oluşturmaktadır (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

Türkiye'de yürütülen “Gençlerin Gözünden Dünya Mirası” gibi projelerle genç nesillerin dünya miras alanlarına ilişkin bilgi düzeyi ve farkındalığı artırılmakta, öğrencilerin dünya miras alanlarıyla ilgili projeler üretmesi teşvik edilmektedir (Ürün, 2016). Ancak bu çalışmaların ülke genelinde yaygınlaştırılması, özellikle Munzur Vadisi gibi aday alanların tanıtımı ve korunması açısından önem taşımaktadır.

2.8. Dünya Mirası Fonu

UNESCO tarafından kurulan Dünya Mirası Fonu, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'nin (1972) etkin şekilde uygulanmasını sağlamak için oluşturulmuş mali bir mekanizmadır. Fonun temel amacı; koruma, restorasyon, eğitim ve kapasite geliştirme faaliyetlerini destekleyerek dünya mirası alanlarının korunmasına katkıda bulunmaktır (UNESCO, 2023a).

Fon, başta taraf ülkelerin yıllık katkıları olmak üzere gönüllü bağışlar, uluslararası kuruluşların destekleri ve özel sektör katkılarıyla finanse edilmektedir (Ürün, 2016). Bu fon sayesinde, özellikle ekonomik açıdan yeterli kaynaklara sahip olmayan ülkelerin miras alanlarını koruması ve sürdürülebilir bir şekilde yönetmesi mümkün olmaktadır.

UNESCO Dünya Mirası Fonu kapsamında sunulan uluslararası yardım, miras alanlarının korunması, acil müdahale gerektiren durumlarda restorasyon projelerinin yürütülmesi ve adaylık süreçlerinde teknik destek sağlanmasını içermektedir (UNESCO, 2023b).

Uluslararası yardımlar şu temel kategorilerde gerçekleşmektedir:

- Hazırlık Yardımı: Adaylık dosyası hazırlama ve yönetim planı oluşturma gibi süreçlerde teknik destek sunulur.

- Acil Yardım: Ani tehlikelerle karşı karşıya kalan (örneğin doğal afetler veya savaş durumları) dünya mirası alanlarının korunması için hızlı finansal ve teknik müdahaleyi içerir.
- Koruma ve Yönetim Yardımı: Var olan miras alanlarının uzun vadeli korunması, restorasyonu ve yönetimi için verilen desteklerdir.
- Eğitim ve Kapasite Geliştirme Yardımı: Taraf devletlerin koruma uzmanlarının eğitimi ve kapasite geliştirme programlarına yönelik destekleri kapsar (Ürün, 2016; UNESCO, 2023b).

Türkiye, Dünya Mirası Fonuna düzenli olarak katkıda bulunan ülkeler arasında yer almakla birlikte, zaman zaman kendi miras alanlarının korunması ve restorasyonu için uluslararası yardım talebinde bulunmuştur (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024). Örneğin, 1999 Marmara depremi sonrası İstanbul'un Tarihi Alanları için UNESCO'dan teknik ve mali yardım alınmıştır.

Munzur Vadisi gibi henüz UNESCO listesine aday olmayan ancak potansiyel taşıyan alanlar için de hazırlık yardımları kapsamında fonlardan destek alınabilmesi mümkündür. Bu destekler sayesinde, adaylık başvuru dosyasının hazırlanması ve sürdürülebilir yönetim planlarının oluşturulması sağlanabilir.

2.9. Kültürel, Doğal ve Karma Miras Kavramları

UNESCO'nun Dünya Mirası Sözleşmesi (1972) çerçevesinde tanımlanan miras alanları üç temel kategoride sınıflandırılmıştır: kültürel miras, doğal miras ve karma miras alanları (UNESCO, 2023a). Bu sınıflama, söz konusu varlıkların sahip olduğu özelliklerin çeşitliliğini ve koruma ihtiyaçlarını daha iyi belirlemek amacıyla oluşturulmuştur.

UNESCO'ya göre kültürel miras alanları, tarih boyunca insan yaratıcılığının ürünü olan yapılar, arkeolojik bölgeler, anıtsal eserler ve tarihî kentleri kapsamaktadır (UNESCO, 2023a). Bu alanlar, mimari, tarihî, estetik ve antropolojik açıdan üstün evrensel değere sahiptir. Türkiye'den örneğin Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası veya Efes Antik Kenti bu kategoride yer alır (UTMK, 2024).

Doğal miras alanları ise jeolojik oluşumlar, benzersiz ekosistemler, endemik türlerin yaşam alanları ve istisnai doğal güzelliklere sahip bölgeleri kapsar. Bu alanlar genellikle bilimsel araştırmalar, doğa koruma ve sürdürülebilir kalkınma açısından büyük öneme sahiptir (UNESCO, 2023b). Türkiye'nin henüz bağımsız bir doğal miras alanını listeye dahil

etmemiş olması, Munzur Vadisi gibi potansiyel taşıyan bölgelerin adaylık süreçlerini daha da önemli hale getirmektedir (Ürün, 2016).

Karma miras alanları, hem kültürel hem de doğal miras unsurlarını bir arada taşıyan alanlardır. Bu alanlar, doğanın ve insan faaliyetlerinin zaman içinde etkileşimiyle ortaya çıkan eşsiz peyzajlara ve kültürel değerlere sahip olup, UNESCO kriterleri açısından her iki kategoriye de uygunluk gösterir (ICOMOS, 2022). Türkiye’den Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile Pamukkale-Hierapolis, karma miras alanlarına örnektir. Bu alanlarda hem doğal yapılar hem de kültürel ve tarihi unsurlar birbirini tamamlayan biçimde var olmaktadır (Yıldırım, 2019).

Munzur Vadisi ve Milli Parkı da bu bağlamda değerlendirilerek karma miras alanı olarak aday gösterilebilecek niteliklere sahiptir. Alanın endemik türleri, kutsal kaynakları ve yerel halkın kültürel pratikleri, onu karma miras kategorisi için uygun hale getirmektedir.

2.10. Üstün Evrensel Değer Kavramı

UNESCO’nun Dünya Mirası Sözleşmesi’nin merkezinde yer alan Üstün Evrensel Değer (Outstanding Universal Value - OUV) kavramı, bir alanın Dünya Mirası Listesi’ne alınabilmesi için karşılaması gereken temel koşuldur. UNESCO’ya göre üstün evrensel değer, bir alanın kültürel ve/veya doğal özelliklerinin dünya çapında benzersiz, yeri doldurulamaz ve tüm insanlık için önemi olan bir değer taşımasını ifade eder (UNESCO, 2023a).

Bir alanın üstün evrensel değer taşıdığının kabul edilebilmesi için, UNESCO tarafından belirlenen 10 kriterden en az birini karşılaması gerekir. Bu kriterler, kültürel miras için altı (1-6), doğal miras için dört (7-10) ayrı ölçütten oluşmaktadır. Karma miras alanları ise hem kültürel hem doğal kriterlerin birleşimini karşılayabilir (UNESCO, 2023a; Ürün, 2016).

Örneğin, Türkiye’den Göreme Milli Parkı ve Kapadokya alanı, doğal güzellikleri, jeolojik yapısı ve tarih boyunca insan yaşamının izlerini barındırması nedeniyle karma miras statüsünde üstün evrensel değer taşıdığı kabul edilmiştir (Yıldırım, 2019).

Üstün evrensel değer taşıyan miras alanlarının korunması yalnızca bir ülkenin değil, tüm insanlığın ortak sorumluluğudur. Bu nedenle UNESCO, listedeki alanların sahip olduğu OUV’nin korunup korunmadığını düzenli olarak izlemektedir. UNESCO’nun periyodik

raporlaması ve izleme süreçleri, alanların mevcut durumunu değerlendirmek ve koruma önlemlerini geliştirmek amacıyla kullanılır (ICOMOS, 2022).

Munzur Vadisi gibi alanların üstün evrensel değer taşıyıp taşımadığının belirlenmesi için, kapsamlı bilimsel araştırmalar, kültürel ve ekolojik değerlendirmeler ile detaylı adaylık dosyaları hazırlanmalıdır. Bu süreçte, alanın özgünlüğü (authenticity) ve bütünlüğü (integrity) temel kriterler arasında yer alacaktır (Ürün, 2016).

2.10.1. Türkiye ve üstün evrensel değer

Türkiye, Dünya Mirası Listesi'nde yer alan alanları ile üstün evrensel değer farklı boyutlarını temsil etmektedir. Örneğin, İstanbul'un Tarihi Alanları kültürel kriterleri karşılarken; Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ise hem kültürel hem doğal kriterlerle üstün evrensel değer statüsüne sahiptir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024). Buna rağmen Türkiye'nin doğal alanları yeterince temsil edilmemekte, Munzur Vadisi gibi potansiyel alanlar ise henüz uluslararası alanda üstün evrensel değer kapsamında değerlendirilmemiştir.

2.11. UNESCO Dünya Mirası Alanı Kriterleri

Bir alanın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilebilmesi için, Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenen ve "Üstün Evrensel Değer" kavramını karşılayan on kriterden en az birini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu kriterler, kültürel ve doğal miras olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Kültürel miras alanları altı kriter üzerinden değerlendirilirken, doğal miras alanları ise dört kriter temelinde değerlendirilmektedir (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

UNESCO'nun belirlediği kültürel miras kriterleri şunlardır (UNESCO, 2023; Ürün, 2016):

1. İnsanoğlunun yaratıcı dehasını gösteren bir başyapıt olması.
2. Şehir planlaması veya peyzaj düzenlemesi, anıtsal sanatlar, mimari veya teknoloji alanlarındaki gelişmeler üzerinde, dünyanın belli bir kültür alanı veya zaman dilimi içerisinde önemli bir insani değer etkileşimi sergilemesi.
3. Eşsiz veya nadir görülen, yaşayan veya yok olmuş bir medeniyete ya da bir kültürel geleneğe ait özellikler taşıması.

4. İnsanlık tarihinin belli bir dönemi veya dönemlerini temsil eden, üstün bir bina türü, mimari, teknoloji veya peyzaj örneği olması.
5. Bir kültür veya kültürlerle has kara veya deniz kullanımına ilişkin geleneksel insan yerleşimlerini veya doğayla insan etkileşimini temsil eden üstün örnek olması ve geri döndürülemez değişimlerin etkisi altında savunmasız olması.
6. Üstün evrensel değere sahip yaşayan gelenekler, etkinlikler, fikirler, inançlar, sanatsal veya edebi eserlerle doğrudan bağlantılı olması (bu kriterin genellikle diğer kriterlerle birlikte kullanılması önerilir).

Örneğin Türkiye'den Efes Antik Kenti, kültürel miras kriterlerini karşılayan önemli alanlardan biridir ve özellikle mimari ve tarihsel değerleri ile tanınmaktadır (UTMK, 2024).

UNESCO tarafından tanımlanan doğal miras kriterleri şunlardır (UNESCO, 2023; Ürün, 2016):

7. Üstün doğa olayları veya üstün doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermesi.
8. Dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden jeolojik süreçler veya jeomorfolojik özelliklerin seçkin örneklerine sahip olması.
9. Bitki ve hayvan topluluklarında devam eden ekolojik ve biyolojik süreçlerin seçkin örneklerine sahip olması (karasal, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri dahil).
10. Biyolojik çeşitlilik açısından önemli ve tehlike altındaki türleri içeren, bilimsel değeri yüksek doğal yaşam alanlarına sahip olması.

Örneğin Avustralya'daki Büyük Mercan Resifleri, UNESCO doğal miras kriterlerinin tamamını taşıyan bir alan olarak kabul edilmekte ve ekolojik öneminin yanı sıra biyolojik çeşitliliği ile öne çıkmaktadır.

Karma miras alanları, yukarıda belirtilen kültürel ve doğal miras kriterlerinden en az birer kriteri karşılayan alanlardır. Bu tür alanlar, insan ve doğa etkileşiminin benzersiz örneklerini sergilemektedir. Türkiye'de Göreme Milli Parkı ve Kapadokya gibi alanlar, hem kültürel (kriterler 1-3-5) hem de doğal kriterleri (kriter 7) karşılayarak karma miras kategorisine girmiştir.

Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın adaylık sürecinde, doğal güzelliği, endemik türleri ve yerel kültürel değerleri açısından karma miras kategorisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır.

2.12. UNESCO Dünya Mirası Paydaşları

UNESCO Dünya Mirası alanlarının belirlenmesi, korunması, yönetilmesi ve izlenmesi süreçlerinde farklı paydaşların etkin iş birliği gerekmektedir. Bu paydaşlar arasında Dünya Miras Merkezi, Taraf Devletler, Dünya Miras Komitesi ve çeşitli uluslararası danışma organları yer almaktadır (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

2.12.1. Dünya miras merkezi

Dünya Miras Merkezi (World Heritage Centre), 1992 yılında UNESCO bünyesinde kurulmuş olup Dünya Miras Komitesi'nin sekretarya hizmetlerini yürüten ana koordinasyon birimidir. Merkez, Dünya Mirası Listesi'ne alınmış alanların korunmasına yönelik faaliyetleri koordine etmekte, periyodik izleme raporlarını incelemekte ve teknik destek sağlamaktadır (UNESCO, 2023).

2.12.2. Taraf devletler

Taraf Devletler, Dünya Mirası Sözleşmesi'ne imza atan ülkeleri ifade eder ve miras alanlarının korunmasıyla ilgili temel sorumluluğu üstlenirler. Bu sorumluluklar arasında alanların korunması, yönetim planlarının hazırlanması, UNESCO kriterlerine uygun adaylık dosyalarının oluşturulması ve Dünya Mirası alanları için sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi yer almaktadır (ICOMOS, 2022; Ürün, 2016).

2.12.3. Genel kurul

Genel Kurul, Sözleşme'ye taraf ülkelerin temsil edildiği en üst organdır. UNESCO Genel Konferansı sırasında toplanan Genel Kurul, Dünya Miras Komitesi üyelerini seçer ve Dünya Mirası Fonu'nun kullanımına ilişkin kararları onaylar (UNESCO, 2023).

2.12.4. Dünya miras komitesi

Dünya Miras Komitesi, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetleyen ana karar organıdır. Komite, listeye alınacak veya tehlike altında olduğu belirlenen alanlara

ilişkin kararları verir, adaylık başvurularını değerlendirir ve alanların izlenmesi sürecini takip eder. Komite, 21 Taraf Devlet temsilcisinden oluşur ve üyeler altı yıllık sürelerle seçilir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

2.12.5. Danışma organları

UNESCO, miras alanlarının teknik değerlendirmelerini bağımsız danışma organları aracılığıyla gerçekleştirir. Bu organlar arasında şu kuruluşlar bulunmaktadır (ICOMOS, 2022; Ürün, 2016):

- ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi): Kültürel miras alanlarının değerlendirmesini yapar.
- IUCN (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği): Doğal miras alanlarının değerlendirmelerini üstlenir.
- ICCROM (Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma ve Restorasyon Merkezi): Koruma teknikleri ve restorasyon projeleri konusunda uzmanlık sağlar.

2.12.6. Dünya mirası ortakları (DM ortakları)

Dünya Mirası Ortakları, UNESCO ile birlikte çalışan çeşitli uluslararası kuruluşlar, STK'lar, akademik kurumlar ve özel sektör temsilcileridir. Bu ortakların temel görevi, finansal, teknik ve eğitim desteği sağlayarak miras alanlarının korunmasına yardımcı olmaktır. Örneğin, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) gibi kuruluşlar, UNESCO Dünya Mirası projelerinde aktif rol alan önemli paydaşlardır (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

Bu paydaşlar arasındaki iş birliği, Munzur Vadisi gibi potansiyel aday alanların korunması ve tanıtımı açısından büyük önem taşımaktadır. Çok paydaşlı yönetim modelleri, alanların korunmasında sürdürülebilirliği sağlamakta ve yerel toplumların katılımını artırmaktadır (Ürün, 2016).

2.13. UNESCO Dünya Mirası Listesine Adaylık Başvuruları

Bir varlığın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmesi, karmaşık ve titiz bir adaylık başvuru süreciyle gerçekleşmektedir. UNESCO'nun belirlediği adaylık süreci,

alanların uluslararası standartlara uygunluğu ve üstün evrensel değer taşıdığıının açık bir şekilde ortaya konmasını gerektirir (Ürün, 2016).

2.13.1. Geçici listeye alınma süreci

UNESCO Dünya Mirası Listesine başvuru sürecinin ilk adımı, ilgili varlığın ait olduğu ülkenin Geçici Listesi'nde yer almasıdır. Geçici liste, taraf devletler tarafından UNESCO'ya sunulan ve potansiyel dünya mirası alanlarını içeren bir ön değerlendirme listesidir (UNESCO, 2023). Türkiye, UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne ilk geçici listesini 1994 yılında sunmuş ve sonrasında düzenli aralıklarla güncellemiştir (Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020).

Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan varlıkların listeye kabul edilmeden önce en az bir yıl süreyle geçici listede kalmaları gerekmektedir (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024). Munzur Vadisi gibi alanlar, ilk önce Türkiye'nin geçici listesine alınmalı, ardından daimi listeye adaylık dosyası hazırlanmalıdır.

2.13.2. Adaylık başvuru dosyasının hazırlanması

Başvuru dosyası, UNESCO'nun belirlediği yönergelerle göre hazırlanmalı ve aşağıdaki temel unsurları içermelidir:

- Alanın üstün evrensel değerinin (OUV) UNESCO kriterleri doğrultusunda açıklanması,
- Alanın coğrafi sınırlarının ve tampon bölgesinin net biçimde belirtilmesi,
- Alanın özgünlüğü (authenticity) ve bütünlüğü (integrity) hakkında bilimsel kanıtlar sunulması,
- Alan yönetim planının oluşturulması,
- Alanın korunma durumu, potansiyel tehditler ve alınan tedbirlerin ayrıntılı olarak açıklanması,
- Benzer dünya mirası alanlarıyla karşılaştırmalı analizlerin yapılması ve aday alanın eşsiz yönlerinin ortaya konulması (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Türkiye'de adaylık dosyaları, ilgili bakanlıkların koordinasyonu ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)'nin rehberliğinde hazırlanmakta olup, süreç titizlikle takip edilmektedir (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

2.13.3. Danışma organlarının rolü ve değerlendirme süreci

Adaylık başvurusu tamamlandıktan sonra UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne teslim edilir. Başvuru dosyaları kültürel alanlar için ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), doğal alanlar için ise IUCN (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği) tarafından değerlendirilir. Bu kurumlar, alan ziyaretleri ve detaylı bilimsel incelemeler gerçekleştirerek, başvuru dosyalarının teknik yeterliliğini ve alanın üstün evrensel değerini araştırırlar (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Hazırlanan raporlar Dünya Miras Komitesi'ne sunulur. Komite her yıl düzenlediği toplantılarında, danışma organlarının değerlendirme raporlarını dikkate alarak nihai kararı verir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

2.13.4. Türkiye'nin UNESCO adaylık sürecindeki durumu

Türkiye, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne ilk kez 1985 yılında İstanbul'un Tarihi Alanları, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'nı aday göstererek kabul edilmiştir. Sonraki yıllarda listeye giren varlık sayısı artarak 2024 yılı itibarıyla 21'e ulaşmıştır (UTMK, 2024).

Doğal alanlar açısından Türkiye'nin UNESCO listesine bağımsız bir varlık kazandırılmamış olması, Munzur Vadisi gibi doğal ve kültürel potansiyeli yüksek alanların adaylık sürecini kritik hale getirmektedir. Bu noktada, adaylık başvurularının bilimsel temellere dayanması ve UNESCO kriterlerine uygunluğu önem arz etmektedir (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

2.14. UNESCO Dünya Mirası Listesine Kayıt Süreci

UNESCO Dünya Mirası Listesine kaydedilme süreci, ilgili miras alanlarının uluslararası düzeyde tanınırlığını artırmak ve bu alanların etkin şekilde korunmasını sağlamak amacıyla belirlenmiş titiz ve sistematik bir prosedürü kapsamaktadır. Bu süreç, adaylık dosyasının hazırlanmasından başlayarak Dünya Miras Komitesi tarafından nihai kararın verilmesine kadar uzanmaktadır (Ürün, 2016).

UNESCO Dünya Mirası Listesine dahil edilmek istenen varlıklar için hazırlanan adaylık dosyaları, ilgili taraf devletin yetkili kurumları tarafından, genellikle Kültür ve

Turizm Bakanlığı veya Çevre ve Şehircilik Bakanlığı aracılığıyla UNESCO Dünya Miras Merkezine sunulur. Başvuru sürecinde, UNESCO'nun belirlediği formatta ayrıntılı belgeler, haritalar ve değerlendirmeler sağlanmalıdır (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

UNESCO Dünya Miras Merkezi, dosyaların eksiksiz olduğunu onayladıktan sonra değerlendirme sürecini başlatmak üzere ilgili danışma organlarına (kültürel alanlar için ICOMOS, doğal alanlar için IUCN) iletir.

Başvurular, UNESCO'nun bağımsız danışma organları tarafından bilimsel ve teknik açıdan titiz bir şekilde incelenmektedir. Kültürel miras adaylıkları ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) tarafından, doğal miras adaylıkları ise IUCN (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği) tarafından değerlendirilmektedir. Danışma organları, adaylık dosyalarının yanı sıra miras alanlarına ilişkin yerinde değerlendirme ziyaretleri gerçekleştirerek incelemelerini tamamlarlar (Ürün, 2016; Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024).

Bu süreçte, aday varlığın üstün evrensel değer taşıdığı, bütünlük ve özgünlük kriterlerini karşıladığı doğrulanmalıdır (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Danışma organlarının değerlendirme raporları tamamlandıktan sonra, UNESCO Dünya Miras Komitesi nihai karar vermek üzere toplanır. Yılda bir kez gerçekleştirilen Komite toplantılarında adaylıklar değerlendirilir ve karara bağlanır. Komite; bir varlığın Dünya Miras Listesine kabul edilmesine, adaylık dosyasının sonraki bir toplantıya ertelenmesine (defer) veya başvuru dosyasının daha fazla bilgi talebiyle geri gönderilmesine (refer) karar verebilir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Dünya Miras Komitesi, her yıl değerlendirebileceği adaylık sayısını sınırlandırmıştır. Mevcut uygulamalarda, komitenin yıllık değerlendirme limiti 45 dosyadır ve doğal veya karma miras adaylıklarına öncelik tanınabilmektedir.

Bir miras alanının Dünya Miras Listesine kaydedilmesi, alanın korunması, yönetilmesi ve izlenmesine yönelik sürekli yükümlülükleri beraberinde getirir. Taraf devletler, miras alanlarının korunma durumlarını düzenli olarak izleyerek, UNESCO'ya altı yılda bir periyodik raporlama yapmak zorundadırlar (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024; Ürün, 2016). Ayrıca, alanların korunma durumlarıyla ilgili herhangi bir tehdit veya sorun olduğunda, UNESCO tarafından reaktif izleme mekanizması devreye sokulmaktadır.

Sonuç olarak, UNESCO Dünya Mirası Listesine kayıt süreci, bir alanın sadece uluslararası prestij kazanmasına değil, aynı zamanda etkin koruma politikalarının geliştirilmesine ve sürdürülebilir bir gelecek sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Ürün, 2016).

2.15. UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday olarak önerilecek alanların ilk olarak yer aldığı listeye “Geçici Liste” (Tentative List) adı verilmektedir. Geçici liste, ülkelerin üstün evrensel değere sahip olduğunu düşündükleri kültürel, doğal veya karma özellikteki varlıklarını içeren ön değerlendirme niteliğinde bir envanterdir (UNESCO, 2023). UNESCO Dünya Mirası Merkezi tarafından yürütülen süreçte, geçici listeye kayıt olmadan herhangi bir alanın Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmesi mümkün değildir (Ürün, 2016).

Geçici liste, UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'ne taraf devletler tarafından hazırlanır ve UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletilir. Taraf devletlerin geçici listelerini periyodik olarak güncellemeleri ve UNESCO'ya bildirmeleri beklenir (UNESCO, 2023). Türkiye, ilk kez 1994 yılında UNESCO'ya geçici listesini sunmuş ve daha sonra listeyi düzenli aralıklarla güncellemeye devam etmiştir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

Geçici listeye dâhil edilecek alanların seçiminde, UNESCO kriterlerine uygunluk, özgünlük ve bütünlük unsurlarının yanı sıra, alanın ulusal ve uluslararası ölçekte taşıdığı değer de dikkate alınır (Ürün, 2016).

UNESCO uygulama rehberine göre, bir alanın Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterilebilmesi için geçici listede en az bir yıl kalması gerekmektedir. Bu süre, alanın yeterince değerlendirilmesi ve adaylık sürecine kapsamlı hazırlık yapılabilmesi için öngörülmektedir (UNESCO, 2023).

Türkiye'nin geçici listesinde bulunan alanlar arasında Alahan Manastırı, St. Nicholas Kilisesi ve Karain Mağarası gibi önemli varlıklar bulunmaktadır. Bu alanlar uzun yıllardır geçici listede olup, Dünya Mirası Listesine girmek üzere adaylık süreçlerini beklemektedir (UTMK, 2024).

2.15.1. Türkiye'nin geçici liste deneyimi ve sorunlar

Türkiye'nin geçici listesindeki alan sayısı, 2024 yılı itibarıyla 80'i aşmıştır. Ancak adaylık süreçlerindeki gecikmeler, başvuruların yeterince hızlı hazırlanmaması ve yönetim planlarının eksikliği gibi faktörler nedeniyle bu alanlardan yalnızca bazıları UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girebilmiştir (Ürün, 2016).

Türkiye'nin geçici liste uygulamasındaki temel sorunları arasında alan yönetim planlarının hazırlanması, yerel paydaşların katılımının sağlanması ve adaylık dosyalarının yeterli bilimsel detayla hazırlanması bulunmaktadır. Özellikle yönetim planlarının eksikliği, alanların sürdürülebilir korunması ve yönetimi açısından ciddi bir boşluk yaratmaktadır. Yerel paydaşların katılımının sağlanamaması ise, alanların korunmasında toplumsal desteğin yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Ürün, 2016; UTMK, 2024). Munzur Vadisi gibi önemli alanların geçici listeye alınması, UNESCO kriterlerine uygun yönetim modellerinin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

2.15.2. Geçici listenin önemi

Geçici liste uygulaması, ülkelerin kültürel ve doğal miras alanlarını uluslararası standartlarda koruma ve tanıtmada konusunda bilinçlenmesine olanak sağlar. Aynı zamanda uluslararası iş birliğini teşvik ederek, ülkelerin kültürel ve doğal miraslarının korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik politikalarını geliştirmesine yardımcı olmaktadır (UNESCO, 2023).

Geçici listeye alınan alanlar, ulusal ve uluslararası tanınırlık kazanmanın yanı sıra, koruma süreçleri için finansal ve teknik destek alma fırsatına da sahip olmaktadır (Ürün, 2016). Türkiye açısından Munzur Vadisi gibi değerlerin geçici listeye alınması, UNESCO'nun belirlediği koruma ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak adına önemli bir adım olacaktır.

2.16. UNESCO Dünya Mirası Listesi Başvuruları Değerlendirme Süreci

UNESCO Dünya Mirası Listesine kabul edilmek üzere yapılan adaylık başvuruları, UNESCO'nun belirlediği katı kurallara göre titiz bir değerlendirme sürecinden geçmektedir. Başvuru sürecinin başarıyla sonuçlanması, ilgili varlığın üstün evrensel değerini bilimsel ve teknik olarak kanıtlayabilmesine bağlıdır (UNESCO, 2023).

Başvurular öncelikle UNESCO Dünya Miras Merkezi tarafından biçimsel ve içeriksel olarak kontrol edilir. Merkez, adaylık dosyasının eksiksiz olduğuna ve UNESCO tarafından belirlenen kriterlere uygun biçimde hazırlandığına kanaat getirirse, dosyayı değerlendirilmek üzere ilgili danışma organlarına iletir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Dünya Mirası Listesine yapılan başvuruların bilimsel değerlendirmesi, UNESCO tarafından yetkilendirilmiş bağımsız danışma organları tarafından yapılmaktadır:

- Kültürel miras alanları için: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS),
- Doğal miras alanları için: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN),
- Restorasyon ve koruma teknik desteği için: Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM) sorumludur (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Bu organlar, adaylık başvurusu yapılan alanlarda yerinde değerlendirme ziyareti gerçekleştirir. Alan ziyaretlerinde, başvuruda belirtilen üstün evrensel değer, özgünlük ve bütünlük kriterlerinin varlığı yerinde incelenir ve uzman görüşleri ile desteklenir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

ICOMOS ve IUCN, yaptıkları incelemelerin sonuçlarını kapsayan ayrıntılı değerlendirme raporlarını hazırlar ve bu raporlar Dünya Miras Merkezi'ne sunulur. Değerlendirme raporlarında aday alanın Dünya Mirası Listesine kabul edilmesi, başvurunun ertelenmesi (defer), daha fazla bilgi için geri gönderilmesi (refer) veya reddedilmesi önerilebilir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Değerlendirme raporları, UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin yıllık toplantısında incelenir ve nihai karar bu toplantıda verilir. Komite, aday alanın Dünya Mirası Listesine kaydedilip kaydedilmeyeceğine veya adaylığın ertelenmesine karar verir (UNESCO, 2023; UTMK, 2024). Komite ayrıca, adaylık dosyası hazırlama sürecinde yapılacak geliştirmelere dair önerilerde de bulunabilir.

Bir alan Dünya Mirası Listesine kabul edildikten sonra, UNESCO ve danışma organları tarafından periyodik olarak izlenmeye devam eder. Üye devletler, miras alanlarının korunma durumu hakkında altı yılda bir periyodik raporlar sunmakla yükümlüdür. Ayrıca, herhangi bir tehdit algılandığında UNESCO tarafından "reaktif izleme" prosedürleri devreye alınabilir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Türkiye açısından Munzur Vadisi gibi doğal ve kültürel potansiyeli yüksek alanların değerlendirme sürecinde başarılı olabilmesi için, üstün evrensel değerlerinin bilimsel açıdan kanıtlanması, etkin yönetim planlarının geliştirilmesi ve UNESCO'nun belirlediği kriterlerin titizlikle karşılanması büyük önem arz etmektedir (Ürün, 2016).

2.17. UNESCO Dünya Mirası Başvuru Süreci Zaman Çizelgesi

UNESCO Dünya Mirası Listesine aday olan alanların başvuru süreci belirli bir zaman çizelgesi çerçevesinde ilerlemektedir. Sürecin başarılı olması için başvuru yapan ülkenin bu zaman çizelgesine uygun hareket etmesi zorunludur (UNESCO, 2023).

Başvuru süreci, varlığın ulusal düzeyde belirlenip UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine alınmasıyla başlar. Bu listeye alınan varlıklar en az bir yıl boyunca Geçici Liste’de bekletilerek adaylık dosyasının hazırlanması için gereken süre sağlanır (Ürün, 2016).

Tipik süre: 1–3 yıl

UNESCO’ya sunulacak adaylık dosyasının hazırlanması, bilimsel çalışmalar, yönetim planları, haritalar ve ayrıntılı belgelerin derlenmesini kapsar. Bu süreç, alanın üstün evrensel değerini, özgünlüğünü ve bütünlüğünü kanıtlamak üzere ayrıntılı çalışmaların yapılmasını gerektirir (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Tipik süre: 2–5 yıl

Tamamlanan adaylık dosyaları, her yılın 1 Şubat tarihine kadar UNESCO Dünya Miras Merkezine teslim edilir. Başvuruların zamanında teslim edilmesi önemlidir; aksi takdirde değerlendirme bir sonraki yıla ertelenir (UNESCO, 2023).

Son teslim tarihi: 1 Şubat (Her yıl)

UNESCO Dünya Miras Merkezi, başvuru dosyasının biçimsel ve içeriksel uygunluğunu kontrol eder ve eksiklik tespit edilmezse ilgili danışma organlarına iletir.

Tipik süre: Şubat–Mart ayları arasında (yaklaşık 1–2 ay)

ICOMOS ve IUCN gibi danışma organları, ilgili alanlara değerlendirme ziyaretleri gerçekleştirir. Bu ziyaretlerde uzmanlar, aday alanları bilimsel ve teknik açıdan inceler. Sonrasında danışma organları ayrıntılı değerlendirme raporlarını hazırlar (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

Tipik süre: Mart–Aralık ayları arasında (yaklaşık 8–10 ay)

Değerlendirme raporları, genellikle takip eden yılın Haziran veya Temmuz aylarında gerçekleştirilen Dünya Miras Komitesi yıllık toplantısında ele alınır. Bu toplantıda alanın UNESCO Dünya Mirası Listesine kabul edilip edilmeyeceğine dair nihai karar verilir (UNESCO, 2023).

Tipik süre: Başvuru teslimini takip eden yılın Haziran veya Temmuz ayı

Bir alanın Dünya Miras Listesine kaydedilmesinden sonra periyodik izleme ve raporlama yükümlülüğü başlar. Taraf devletler, miras alanlarının korunma durumunu her altı yılda bir UNESCO'ya rapor etmek zorundadır (Ürün, 2016; UNESCO, 2023).

Periyodik raporlama aralığı: 6 yılda bir düzenli olarak

Tablo 2.1. Özet zaman çizelgesi

Özet Zaman Çizelgesi	
Süreç Adımı	Zaman Aralığı
Geçici listeye kayıt	Başvurudan önce (en az 1 yıl)
Adaylık dosyası hazırlığı	2-5 yıl
Başvurunun UNESCO'ya teslimi	Her yıl 1 Şubat
Dosyanın ön değerlendirmesi	Şubat-Mart (1-2 ay)
Danışma organlarının değerlendirmesi ve ziyaret	Mart-Aralık (8-10 ay)
Dünya Miras Komitesi kararı	Takip eden yılın Haziran veya Temmuz ayı
Periyodik izleme ve raporlama	6 yılda bir

Bu zaman çizelgesine uygun hareket etmek, başvurunun kabul edilme olasılığını artırmakta ve sürecin daha verimli yürütülmesini sağlamaktadır. Türkiye'deki Munzur Vadisi gibi potansiyel alanların adaylık süreçlerinde bu zaman çizelgesinin titizlikle takip edilmesi büyük önem taşımaktadır (Ürün, 2016).

2.18. Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Durumu

Türkiye, sahip olduğu eşsiz coğrafi konum ve tarihsel süreçte ev sahipliği yaptığı birçok medeniyet sayesinde önemli kültürel ve doğal değerlere sahiptir. Bu özellikleriyle Türkiye, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde önemli bir yere sahiptir. Güncel veriler ışığında Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde toplam 21 miras alanı bulunmaktadır. Bunların 19'u kültürel miras, 2'si ise hem kültürel hem de doğal niteliklere sahip karma miras alanlarıdır (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

Türkiye, UNESCO'nun 1972 yılında kabul ettiği Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'ye 1983 yılında taraf olmuş ve böylece dünya mirası alanlarının korunması konusundaki uluslararası taahhüdünü resmi olarak üstlenmiştir (Ürün, 2016). Türkiye'nin listeye ilk kez giriş yaptığı 1985 yılında üç alan kabul edilmiştir:

İstanbul'un Tarihi Alanları, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (UTMK, 2024).

Sonraki yıllarda Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesine kayıtlı alanlarının sayısı düzenli olarak artmıştır. Bu süreç, Türkiye'nin kültürel miraslarının uluslararası tanınırlığını artırmış, koruma politikalarının geliştirilmesine de katkı sağlamıştır (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan alanları tarihsel sıraya göre aşağıda sıralanmıştır (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024):

1. İstanbul'un Tarihi Alanları (1985)
2. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (1985)
3. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (1985)
4. Hattuşa (1986)
5. Nemrut Dağı (1987)
6. Hierapolis-Pamukkale (1988)
7. Xanthos-Letoon (1988)
8. Safranbolu Şehri (1994)
9. Troya Arkeolojik Alanı (1998)
10. Selimiye Camii ve Külliyesi (2011)
11. Çatalhöyük Neolitik Kenti (2012)
12. Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu (2014)
13. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (2014)
14. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (2015)
15. Efes (2015)
16. Ani Arkeolojik Alanı (2016)
17. Afrodisias (2017)
18. Göbekli Tepe (2018)
19. Arslantepe Höyüğü (2021)
20. Gordion (2023)
21. Anadolu'nun Ortaçağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri (2023)

Bu alanlar, farklı uygarlıklardan izler taşıyarak Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır (UNESCO, 2023; UTMK, 2024).

Türkiye'nin listede yer alan alanlarının çoğunluğunu kültürel miraslar oluşturmaktadır. Doğal miras olarak bağımsız bir alanın listeye alınmamış olması ise

Türkiye için önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin doğal miras varlıkları açısından potansiyeli yüksek olmasına rağmen, doğal alanlara yönelik adaylık süreçlerinin tamamlanamamış olması, dikkat edilmesi gereken bir konudur (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

Bununla birlikte, Munzur Vadisi gibi ekolojik ve kültürel olarak zengin alanların adaylık süreçlerinin başlatılması ve tamamlanması, Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesinde temsil gücünü daha da artıracak ve doğal miras alanlarının korunması için yeni bir farkındalık oluşturacaktır (Ürün, 2016).

Sonuç olarak, Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki mevcut durumu, ülkenin kültürel miras zenginliğini ve koruma bilincini ortaya koyarken; doğal miras alanlarının da benzer titizlikle değerlendirilmesi ve sürece dâhil edilmesi gerektiğini göstermektedir.

2.19. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu ve Doğal Miras Süreci

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK), UNESCO'nun temel ilkelerinin Türkiye'de yaygınlaştırılması, UNESCO ile Türkiye arasındaki koordinasyonun sağlanması ve özellikle kültürel ve doğal mirasın korunması süreçlerinde önemli rol üstlenen ulusal bir kuruluştur. Türkiye'nin doğal miras alanlarının UNESCO listelerine kabul edilme süreçlerinde, UTMK etkin bir rehberlik ve danışmanlık görevi yürütmektedir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 25 Ağustos 1949 tarihinde Türkiye'nin UNESCO'ya üyeliğinin ardından kurulmuştur. Komisyonun temel görevleri arasında Türkiye'nin UNESCO ile ilişkilerini yürütmek, UNESCO'nun program ve stratejilerinin ulusal düzeyde uygulanmasını desteklemek, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve akademik kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak yer almaktadır (UTMK, 2024).

Komisyonun bünyesinde Kültür, Eğitim, İletişim ve Doğa Bilimleri olmak üzere çeşitli ihtisas komiteleri bulunmaktadır. Doğal miras süreçlerinin yönetiminde özellikle Doğa Bilimleri İhtisas Komitesi aktif rol üstlenmektedir (Ürün, 2016).

Türkiye, kültürel miras alanları konusunda UNESCO listelerinde önemli bir varlığa sahip olmakla birlikte, bağımsız bir doğal miras alanını henüz UNESCO Dünya Mirası Listesine kabul ettirememiştir. Bu durumun nedenleri arasında doğal miras adaylık

süreçlerinin yeterince geliştirilmemiş olması, gerekli bilimsel ve teknik altyapının eksikliği ve farkındalığın yetersiz olması gibi etmenler bulunmaktadır (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

Türkiye'nin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik, endemik türler ve benzersiz doğal peyzajlar, UNESCO doğal miras kriterleriyle yüksek düzeyde uyumludur. Munzur Vadisi, Kaz Dağları ve Kaçkar Dağları gibi alanlar, UNESCO doğal miras alanı potansiyeline sahip önemli bölgeler olarak değerlendirilmektedir (UTMK, 2024).

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, doğal miras alanlarının UNESCO listesine alınması için ulusal ve yerel ölçekte çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar arasında doğal miras alanlarının belirlenmesi, adaylık dosyalarının hazırlanması, bilimsel araştırmaların desteklenmesi, kapasite geliştirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanması yer almaktadır (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

Özellikle 2013 yılından itibaren Türkiye'nin doğal miras alanlarına yönelik farkındalık oluşturmak amacıyla düzenlenen "Doğal Miras Alanları Geçici Listeye Öneri Sunma Çalıştayı" gibi etkinlikler, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun sürece dair aktif katılımını göstermektedir (Ürün, 2016). Komisyon, doğal miras alanlarının yönetim planlarının oluşturulması ve UNESCO standartlarına uygun hale getirilmesinde rehberlik sağlayarak süreci hızlandırmakta ve alanların korunmasına yönelik politikaların oluşturulmasına destek olmaktadır (UTMK, 2024).

2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde toplam 3 doğal alan bulunmaktadır. Bu alanlar Tuz Gölü, Koramaz Vadisi, Zerzevan Kalesi ve Mithraeum'dur (UTMK, 2023)

2.19.1. Türkiye'nin gelecek perspektifi

Türkiye'nin doğal miras alanları konusundaki mevcut potansiyelini değerlendirebilmesi için UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun koordinasyonunda daha etkin ve bilimsel altyapısı güçlü süreçlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Munzur Vadisi gibi ekolojik ve kültürel açıdan eşsiz alanların UNESCO Dünya Mirası Listesine aday gösterilmesi, Türkiye'nin doğal miras alanlarındaki eksikliğini gidererek ülkenin uluslararası platformdaki görünürlüğünü artıracaktır (Ürün, 2016; UTMK, 2024).

Sonuç olarak, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun doğal miras alanlarıyla ilgili süreçlerdeki rehberlik rolü, Türkiye'nin UNESCO süreçlerindeki başarısını doğrudan

etkilemektedir. Komisyonun etkin çalışmaları sayesinde doğal miras alanlarının uluslararası arenada tanıtılması ve korunması hedeflerine ulaşılabilir.

2.20. Munzur Vadisi ve Milli Parkı

Türkiye'nin doğu Anadolu bölgesinde, Tunceli il sınırları içerisinde yer alan Munzur Vadisi ve Milli Parkı, eşsiz doğal güzellikleri, zengin biyoçeşitliliği ve kültürel önemiyle ülkemizin önemli koruma alanlarından biridir. 1971 yılında milli park statüsü kazanan Munzur Vadisi, yaklaşık 42.000 hektarlık geniş bir alanı kaplamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı,2023).

Resim 2.2. Munzur Vadisi ve Milli Park'ından genel görünüm (S.O. Yıldırım, özel arşiv, 06.05.2025)

2.20.1. Munzur Vadisi'nin doğal özellikleri

Munzur Vadisi, başta Munzur Dağları olmak üzere, derin vadileri, zengin flora ve faunası, temiz su kaynakları ve özgün jeolojik oluşumlarıyla dikkat çekmektedir. Munzur Nehri'nin oluşturduğu vadi, jeolojik açıdan karstik yapılara sahip olup, çok sayıda mağara, traverten oluşumu ve kaynak suları ile önemli bir ekolojik bölgedir (Tunceli Valiliği, 2023).

Milli parkın sınırları içinde yaklaşık 1518 bitki türü tespit edilmiş olup, bunların yaklaşık 227'si endemiktir. Bu durum, Munzur Vadisi'ni Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik açısından en zengin bölgelerinden biri hâline getirmektedir (Eken, Bozdoğan, İsfendiyaroğlu, Kılıç & Lise, 2006). Bölgedeki hayvan türleri arasında bozayı, kurt, yaban keçisi, su samuru, vaşak gibi nesli tehlike altında bulunan türler bulunmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Resim 2. 3. Nesli tükenme tehlikesi altında bulunan yaban keçisi (H. Özcan, özel arşiv, 11.06.2025)

2.20.2. Munzur Vadisi'nin kültürel ve sosyal önemi

Munzur Vadisi, yalnızca doğal zenginlikleriyle değil, aynı zamanda binlerce yıllık kültürel geçmişi ve halk inançlarıyla da Türkiye'nin en önemli kültürel miras alanlarından biridir. Tunceli ili sınırlarında yer alan bu vadi, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı, doğayla iç içe şekillenmiş kültürel birikimiyle dikkat çeken bir coğrafyadır. Munzur Vadisi, hem maddi hem de manevi kültürel miras unsurlarını bünyesinde barındırması bakımından çok katmanlı bir kimlik taşımaktadır (Koçyiğit & Gültekin, 2021).

Vadinin kültürel miras yönünden en önemli özelliklerinden biri, Alevi inanç sistemine dayalı inanç pratiklerinin burada yoğun şekilde yaşatılmasıdır. Munzur Dağları ve çevresi, Dersim Aleviliği'nin kutsal coğrafyası olarak kabul edilir. Bu bağlamda Munzur Gözeleri, Düzgün Baba Ziyareti, Halvori Gözeleri, Ana Fatma Ziyareti gibi doğal alanlar, yalnızca turistik değil, aynı zamanda dini ve kültürel anlamda büyük önem taşımaktadır. Söz konusu mekânlar, Alevi topluluklar için ziyaret yeri, niyaz alanı ve ritüel mekânıdır (Ergül, 2016). Bu kutsal alanlar, nesiller boyunca aktarılan sözlü kültür, efsaneler ve cem ritüelleriyle canlı bir hafızayı temsil etmektedir.

Resim 2.4. Munzur gözeleri (URL-2)

Özellikle Munzur Baba ile ilgili anlatılar, bölgedeki inanç sisteminin merkezinde yer alır. Munzur'un, suya karışan bir çoban olduğuna dair efsane, hem doğayla kurulan manevi ilişkinin hem de halk hafızasının sembolüdür. Bu tür anlatılar, UNESCO'nun "somut olmayan kültürel miras" tanımına doğrudan karşılık gelmektedir. Bu bağlamda Munzur Vadisi, yalnızca fiziksel yapısıyla değil, taşıdığı mitolojik ve dini anlamlarla da korunması gereken bir kültür peyzajıdır (UNESCO, 2003).

Vadideki kültürel miras yalnızca inançla sınırlı değildir. Bölgede uzun yıllar boyunca sürdürülen geleneksel üretim biçimleri, yaylacılık, arıcılık ve kolektif tarım kültürü gibi uygulamalar da önemli birer kültürel miras unsurudur. Bu uygulamalar, doğayla uyum içinde yaşamayı esas alan, iklim ve topoğrafyaya göre şekillenmiş bilgi sistemlerine dayanır. Örneğin, yerel halkın mevsimsel döngülere göre belirlediği göç yolları ve üretim biçimleri, "geleneksel ekolojik bilgi" kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir (Yıldız & Uysal, 2019). Bu geleneksel pratiklerin korunması, yalnızca sosyal bir aidiyet değil, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği açısından da önem taşır.

Ayrıca Munzur Vadisi, tarih boyunca farklı uygarlıkların geçiş yolu üzerinde bulunmuştur. Urartular, Persler, Romalılar ve Bizanslılar gibi birçok medeniyet bu topraklarda iz bırakmıştır. Arkeolojik buluntular ve kalıntılar, vadinin yalnızca doğal değil, tarihi birikim açısından da değerli olduğunu göstermektedir (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022). Bu tarihsel katmanlar, bölgeye yönelik koruma ve planlama politikalarının kültürel miras boyutunu da dikkate almasını zorunlu kılmaktadır.

Vadideki kültürel yaşam, sözlü edebiyat, dengbêjlik, halk müziği ve el sanatları gibi pek çok geleneksel ifadeyi de kapsamaktadır. Tunceli bölgesine özgü kıyafetler, halk dansları ve özellikle bağlama eşliğinde söylenen deyişler, bölgedeki kültürel hafızanın günümüze aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu geleneksel sanat biçimleri, kolektif kimlik oluşumunun temel taşıdır ve UNESCO'nun "kültürel çeşitliliğin korunması" ilkesine doğrudan hizmet etmektedir (UNESCO, 2005).

Ancak son yıllarda Munzur Vadisi'nde yürütülen enerji projeleri (özellikle hidroelektrik santraller – HES), yeni yol inşaatları ve madencilik faaliyetleri, hem doğal yapıyı hem de kültürel dokuyu tehdit etmektedir. Bu tür projeler yalnızca çevresel tahribata yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda kutsal alanların zarar görmesine, geleneksel yaşam biçimlerinin terk edilmesine ve sözlü kültürün sürekliliğinin sekteye uğramasına neden olmaktadır (Doğanay & Öztürk, 2020). Bu nedenle Munzur Vadisi'nin yalnızca biyolojik değil, kültürel açıdan da bütüncül bir koruma anlayışıyla ele alınması gerektiği açıktır.

Sonuç olarak Munzur Vadisi, Anadolu'nun kadim kültürel mirasını taşıyan, doğayla kültürün iç içe geçtiği ender alanlardan biridir. Bölgede yaşayan toplulukların doğaya yüklediği anlam, geleneksel yaşam biçimleri ve tarihi katmanlar bir araya geldiğinde Munzur Vadisi'ni yalnızca bir milli park değil, yaşayan bir kültür peyzajı haline getirmektedir. Bu nedenle bölgeye yönelik koruma stratejilerinde, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda kültürel sürdürülebilirlik ilkeleri de dikkate alınmalı, bölge UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterilerek uluslararası koruma altına alınmalıdır.

Resim 2.5. Munzur Vadisi'nde yer alan Ana Fatma Ziyareti (K. Tutmaz, özel arşiv, 06.05.2025)

2.20.3. Munzur Vadisi'nin koruma statüsü ve UNESCO potansiyeli

Munzur Vadisi'nin mevcut koruma statüsü, ekolojik ve kültürel değerlerinin korunması açısından önemlidir. Bununla birlikte, alanın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi, Munzur Vadisi'nin uluslararası ölçekte tanınırlığını artıracak ve daha geniş koruma imkanlarını beraberinde getirecektir. UNESCO'nun üstün evrensel değer kriterleri

açısından Munzur Vadisi, karma miras (hem kültürel hem de doğal) alanı olma potansiyeline sahiptir (Ürün, 2016).

Bu potansiyeli değerlendirerek Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Listesine kabul edilmesi, alanın sürdürülebilir yönetimi ve korunmasına yönelik uluslararası desteği artıracak, bölgesel kalkınmaya da katkıda bulunacaktır. UNESCO'nun belirlediği kriterler açısından bakıldığında, Munzur Vadisi'nin biyolojik çeşitliliği, ekolojik süreçleri, estetik özellikleri ve kültürel değerleri bu kriterlerle önemli ölçüde uyumludur (UNESCO, 2023).

2.20.4. Munzur Vadisi için gelecek perspektifi

Munzur Vadisi'nin doğal ve kültürel değerlerini koruyarak gelecek kuşaklara aktarılması, bölgesel kalkınma açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda UNESCO Dünya Mirası adaylık sürecinin başlatılması, Munzur Vadisi'nin ulusal ve uluslararası tanınırlığını artırmanın yanı sıra, alanın ekolojik ve kültürel değerlerini koruma politikalarının geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Ürün, 2016; UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

Sonuç olarak, Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın sahip olduğu eşsiz özelliklerin korunması ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışıyla UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne taşınması hem Türkiye'nin hem de dünya miras alanlarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

2.21. Munzur Vadisi ve Milli Parkının İsminin Kökeni

Munzur Vadisi ve Milli Parkı adını, bölgede akan Munzur Nehri ve vadinin ortasında yükselen Munzur Dağları'ndan almaktadır. Bölge için büyük öneme sahip olan "Munzur" isminin kökeni, hem yerel kültür ve inanç sistemleri hem de bölgenin doğal özellikleriyle yakından ilişkilidir (Gültekin, 2010; Yıldırım, 2020).

Munzur ismi, Dersim (Tunceli) bölgesinde tarih boyunca yaşayan farklı toplulukların ortak hafızasında yer etmiş bir efsaneye dayanmaktadır. Bu efsaneye göre Munzur, bölgede yaşayan ve keramet sahibi olduğuna inanılan genç bir çobanın adıdır. Halk arasında anlatılan hikâyeye göre Munzur, çobanlık yaptığı dönemde gösterdiği mucizevi davranışlarla bölge halkının sevgisini ve saygısını kazanmıştır. Munzur'un keramet gösterdiği kabul edilen mekânlar, bölge halkı tarafından kutsal kabul edilerek ziyaret edilmektedir (Gültekin, 2010).

Munzur adının Dersim inanç ve kültüründeki bu köklü yeri, ismin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bölge halkının Munzur adını taşıyan nehir ve dağlara yüklediği kutsiyet, bu ismin bölgesel kimlikle bütünleşmesine yol açmıştır (Deniz, 2012).

Resim 2.6. Munzur'un keramet gösterdiği mekan (S.O. Yıldırım, özel arşiv, 06.05.2025)

Munzur ismi, inanç ve mitolojik unsurların yanı sıra coğrafi özelliklerle de ilişkilendirilmektedir. Munzur Dağları ve Nehri, bölgenin yaşam kaynakları olarak bilinir ve coğrafi olarak bölgenin simgeleri hâline gelmiştir. Dersim yöresindeki yer adları, genellikle coğrafi unsurlardan ilham alarak oluşmuştur; bu kapsamda Munzur ismi de dağların yüksekliği, suların bolluğu ve bölgeye hayat veren coğrafi özelliklere atfen kullanılmıştır (Yıldırım, 2020).

2.21.1. Munzur adının kültürel ve sosyal etkileri

Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın adının kökenindeki mitolojik ve coğrafi unsurlar, bölgenin kültürel ve sosyal yaşamını da derinden etkilemiştir. Munzur Nehri ve Dağları, bölge halkının kültürel pratiklerinde, geleneksel törenlerinde ve toplumsal hafızasında

canlılığını koruyan önemli semboller olarak varlığını sürdürmektedir (Gültekin, 2010; Deniz, 2012).

Munzur adının günümüzde bölgede yaşayan insanların sosyal kimlik ve aidiyet duygusu üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Munzur'un taşıdığı kültürel, coğrafi ve tarihî anlamlar, bölge halkının Munzur Vadisi'ne olan bağlılığını artırmakta ve alanın korunmasına yönelik toplumsal desteği güçlendirmektedir (Yıldırım, 2020).

Sonuç olarak Munzur Vadisi ve Milli Parkı, ismini bölgenin tarihî, kültürel ve coğrafi özelliklerinden almaktadır. Munzur adının zengin anlam katmanları, bölgenin koruma politikalarının belirlenmesinde ve UNESCO gibi uluslararası platformlarda tanıtılmasında önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

2.22. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Fiziksel Yapısı

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde, Tunceli ili sınırları içinde yer almaktadır. Milli Park statüsünü 1971 yılında kazanan alan, yaklaşık 42.000 hektarlık bir büyüklüğe sahip olup, benzersiz jeolojik yapıları, zengin biyolojik çeşitliliği ve eşsiz peyzajı ile Türkiye'nin önemli doğal koruma alanlarından biridir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Munzur Vadisi'nin fiziksel yapısı, jeolojik açıdan karmaşık ve çok yönlüdür. Bölgenin temel jeolojik oluşumlarını, büyük oranda Paleozoik ve Mesozoik dönemlere ait tortul kayalar oluşturmaktadır. Vadinin oluşumunda, tektonik hareketlerin yanı sıra, karstik süreçler önemli rol oynamıştır. Bu nedenle vadide çok sayıda mağara, traverten basamağı ve karstik kaynak sularına rastlanmaktadır (Atalay, 2015; Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Munzur Dağları, vadinin güney ve güneydoğu kesiminde yükselmekte olup, bölgenin en önemli jeomorfolojik unsurları arasındadır. Dağların zirvelerinde buzul şekillerine ve yüksek platolara rastlanmakta, bu alanlar morfolojik olarak vadinin genel yapısını şekillendirmektedir (Atalay, 2015).

Resim 2.7. Karstik kaynak sularının Munzur Nehrine karıştığı Halvori Gözeleri (URL-3)

2.22.1. İklimsel özellikler

Munzur Vadisi, genel olarak karasal iklim koşullarının etkisi altında bulunmakla birlikte, vadinin mikroklima koşulları yer yer farklılık göstermektedir. Milli parkın bulunduğu alan, yazları sıcak ve kurak, kışları ise sert ve kar yağışlı bir iklime sahiptir. Vadinin yüksek kesimlerinde, yaz aylarında dahi serin hava koşulları hâkimdir. Vadinin derin kanyonlarında, nemli ve ılıman mikroklima koşulları, biyolojik çeşitlilik açısından önemli avantajlar sağlamaktadır (Tunceli Valiliği, 2023).

Resim 2.8. Munzur Vadisi Milli Parkı’ndan kış görünümü (URL-4)

2.22.2. Hidrolojik özellikler

Milli parkın hidrolojik yapısının merkezini Munzur Nehri oluşturmaktadır. Munzur Nehri, Munzur Dağları’ndan kaynaklanan karstik kaynaklardan beslenmekte olup, toplam uzunluğu yaklaşık 144 kilometredir. Nehrin debisi yıl boyunca yüksek kalmakta, bu durum da bölgenin ekolojik dengesini desteklemektedir (Eken, Bozdoğan, İsfendiyoğlu, Kılıç & Lise, 2006).

Munzur Vadisi’nde ayrıca çok sayıda küçük dere ve kaynak suları bulunmaktadır. Bölgedeki bu akarsu ve kaynaklar, hem ekolojik çeşitliliğin devamını sağlamakta hem de bölge halkının su ihtiyacını karşılamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

2.22.3. Bitki örtüsü ve fauna

Munzur Vadisi, Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi’nde, Tunceli ili sınırları içinde yer alan ve sahip olduğu olağanüstü biyolojik çeşitlilikle öne çıkan önemli bir doğa alanıdır. 1971 yılında milli park ilan edilen bölge, yaklaşık 42.000 hektarlık bir yüzölçümüne sahip olup, floristik ve faunistik çeşitliliği açısından yalnızca Türkiye için değil, Avrupa ve Asya arasında bir biyocoğrafik geçiş alanı olması dolayısıyla küresel ölçekte de dikkat çeken bir ekosistemdir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023). Vadinin topografyası, yükselti farklılıkları, mikroklimatik etkiler, zengin jeolojik yapı ve karstik özellikleri; çok sayıda bitki ve hayvan

türü için habitat sunmasına olanak tanımaktadır. Bu doğal yapı, Türkiye'deki en önemli sıcak noktalardan biri olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Eminağaoğlu, 2007).

Munzur Vadisi'nde gerçekleştirilen çeşitli botanik araştırmalara göre bölgede yaklaşık 1518 farklı bitki taksonu tespit edilmiştir. Bu türlerin yaklaşık %15'inden fazlası endemik olup, 227'si Türkiye endemiği, 43'ü ise yalnızca Munzur Vadisi'ne özgü lokal endemik bitki türü olarak kayıtlara geçmiştir (Özhatay, Koçyiğit & Byfield, 2013). Bu oran, Avrupa'daki pek çok ülkenin toplam endemik bitki sayısından daha yüksektir ve bu da vadinin ekolojik değerini ortaya koymaktadır. Vadide yer alan endemik bitki türlerinin önemli bir kısmı dar yayılışlı, habitata özgü ve tehdit altında olan türlerdir. Özellikle yüksek rakımlı alanlarda ve taşlık yamaçlarda rastlanan bu bitkiler, iklim değişikliği, aşırı otlatma ve habitat tahribatı gibi baskılar nedeniyle giderek daha kırılgan hale gelmektedir (Eminağaoğlu, 2007).

Munzur Vadisi'nde karşılaşılan endemik türlerden biri olan *Astragalus munzurensis* (Tunceli Geveni), baklagiller familyasından gelen ve yalnızca Munzur Dağları'nın belli rakımlarında görülen bir bitkidir. Bu tür, taşlık ve kayalık alanlara adapte olmuş, 1700 metre üzeri yüksekliklerde yayılım gösteren bir çalı formasyonudur. Mor renkte çiçekleri ile dikkat çeken bu bitkinin biyolojik yaşam döngüsü, iklimsel değişimlerden doğrudan etkilenebilecek yapıdadır (Eminağaoğlu, 2007). Bir başka yerel endemik tür olan *Tulipa munzurensis* (Munzur Dağı Lalesi) ise yalnızca ilkbahar aylarında çiçek açar ve 1500–2500 metre arasındaki yüksekliklerde, kayalık ve nadas alanlarda bulunur. Bu tür, görünüş olarak yaygın lale türlerine benzese de morumsu-pembe çiçekleri ve ince, uzun yaprak yapısıyla ayırt edilebilmektedir (Özhatay et al., 2013).

Vadide yayılış gösteren bir diğer önemli bitki olan *Thymus munzurdaghensis* (Munzur Kekiki), ballıbabagiller familyasına ait olup, taşlık ve güneşli yamaçlarda yetişmektedir. Yüksek aromatik değeri, tıbbi ve ticari olarak da dikkat çekmesine neden olmaktadır. Ancak bilinçsiz toplama bu türün popülasyonunu tehdit etmektedir (Eminağaoğlu, 2007). Ayrıca, *Centaurea munzurdaghensis*, *Gypsophila munzurensis*, *Verbascum munzurensis* gibi yalnızca Munzur'a özgü türler de bölge endemizminin zenginliğini göstermektedir. Bu bitkilerin ortak özelliği habitat seçiciliklerinin yüksek olması ve yayılım alanlarının oldukça sınırlı kalmasıdır (Özhatay et al., 2013).

Munzur Vadisi'nin bitki örtüsü yalnızca endemik türlerden ibaret değildir. Meşe ormanları (özellikle *Quercus cerris* ve *Quercus brantii*), çalılıklar, otsu ve aromatik bitkiler, sucul ve subalpin türlerle desteklenen bir vejetasyon zenginliği sunar. Alt rakımlarda yoğun

meşe toplulukları yer alırken, yüksek rakımlarda ardıç (*Juniperus* spp.), karaçam (*Pinus nigra*) ve bazı relikt türlere rastlamak mümkündür (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023). Bu ormanlar, faunanın barınma, beslenme ve üreme ihtiyaçları için de kritik öneme sahiptir.

Vadinin faunistik yapısı da en az bitki örtüsü kadar dikkat çekicidir. Bölgede yayılış gösteren memeli türler arasında *Ursus arctos* (Boz ayı), *Capra aegagrus* (Yabani keçi), *Lynx lynx* (Vaşak), *Canis lupus* (Kurt), *Vulpes vulpes* (Tilki), *Martes martes* (Ağaç sansarı) gibi türler bulunmaktadır. Bu türlerin birçoğu IUCN kırmızı listesine göre ya tehdit altında ya da hassas türler arasında yer almaktadır. Özellikle vaşak gibi nadir ve çekingen memelilerin bölgede varlığını sürdürebilmesi, alanın hâlâ bozulmamış ve izole yapısını koruduğuna işaret etmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Resim 2.9. Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Bulunan Vaşak (Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü Arşivinden, 16.04.2025)

Kuş türleri açısından da zengin olan Munzur Vadisi, göçmen kuşların geçiş rotası üzerinde yer almakta ve bu nedenle kuş gözlemcileri için yüksek potansiyel sunmaktadır. Şahin, kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşların yanı sıra, ötücü ve su kuşlarına da rastlanmaktadır. *Aquila chrysaetos* (Altın kartal), *Gyps fulvus* (Kızıl akbaba) gibi türler, vadideki yüksek

kayalıklarda yuva yapmakta ve nesillerini burada sürdürmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Munzur Nehri ve kolları, bölgenin sucul yaşamı açısından kritik öneme sahiptir. En dikkat çeken sucul türlerin başında kırmızı benekli alabalık (*Salmo trutta macrostigma*) gelmektedir. Bu balık türü, yalnızca çok temiz, soğuk ve oksijenli sularda yaşayabilmektedir. Munzur Nehri'nin yüksek kalitedeki su yapısı, bu tür için ideal bir yaşam alanı sunmakta, fakat hidroelektrik santraller, dere ıslahı projeleri ve iklimsel değişiklikler, su kalitesi ve ekosistem dengesi açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır (Çiftçi & Küçük, 2014).

Munzur Vadisi'nin bu zengin biyolojik çeşitliliği; yalnızca bilimsel ve ekolojik değil, aynı zamanda kültürel ve ekonomik bir değer de taşımaktadır. Bölgede yaşayan halk, yüzyıllardır bu floristik zenginliği hem tıbbi hem de geleneksel kullanım açısından değerlendirmiştir. Endemik türlerin bir kısmı halk arasında bitkisel ilaç, boya, baharat ve tören bitkisi olarak da kullanılmıştır. Ancak günümüzde bu bilgi birikimiyle doğanın korunması arasında hassas bir denge kurulması gerekmektedir. Çünkü aşırı ve kontrolsüz toplanan endemik bitkiler, kısa vadede ekonomik fayda sağlarken, uzun vadede türlerin tükenmesine neden olabilecek bir tehdide dönüşmektedir (Özhatay et al., 2013).

Sonuç olarak, Munzur Vadisi sahip olduğu eşsiz bitki örtüsü ve faunasıyla yalnızca Türkiye'nin değil, dünyanın önemli doğal miras alanlarından biridir. Bu bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunması, yalnızca doğa koruma açısından değil, aynı zamanda insanlığın ortak geleceği açısından da büyük önem arz etmektedir. Özellikle endemik bitkilerin korunması, bölgedeki tüm yaşam zincirinin devamlılığı açısından kritik olup, bu doğrultuda yapılacak bilimsel çalışmaların yanı sıra yerel halkın bilinçlendirilmesi ve sürdürülebilir doğa koruma politikalarının geliştirilmesi gereklidir.

Resim 2.10. Munzur Dağı Lalesi (S. Acar, özel arşiv, 19.05.2025)

2.22.4. Fiziksel yapının koruma açısından önemi

Munzur Vadisi'nin benzersiz fiziksel yapısı, bölgenin uluslararası öneme sahip doğal miras alanı olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Jeolojik oluşumları, hidrolojik yapısı ve biyolojik çeşitliliğiyle Munzur Vadisi, UNESCO doğal ve karma miras kriterleri açısından üstün evrensel değere sahiptir (Ürün, 2016). Bu nedenle bölgenin korunması ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması, hem ulusal hem de uluslararası açıdan öncelikli bir hedef olmalıdır.

2.23. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Tarihi

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, eşsiz coğrafyası ve doğal kaynaklarıyla Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Bölgenin tarihi, kültürel dokusu ve doğal kaynaklarının varlığı, Munzur Vadisi'nin geçmişten günümüze önemini artıran unsurlar arasında yer almaktadır (Aslan, 2019).

2.23.1. İlkçağ ve Antik Dönemde Munzur Vadisi

Munzur Vadisi ve çevresi, antik çağlardan beri yerleşim alanı olarak kullanılmakta olup Hititler, Urartular, Persler ve Romalılar gibi pek çok medeniyetin egemenliği altında kalmıştır. Bölgenin dağlık ve zorlu coğrafyası nedeniyle büyük merkezlerden uzak kalması, antik dönemlerden itibaren burada yaşayan toplulukların kültürel ve sosyal olarak özgünleşmesine neden olmuştur (Öztürk, 2018).

2.23.2. Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Munzur Vadisi

Ortaçağ boyunca Bizans ve ardından Selçuklu hâkimiyetine giren Munzur Vadisi, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına katılmıştır. Osmanlı döneminde bölge, aşiretlerin yaşam alanı olarak kalmış ve merkezi yönetimin etkisi sınırlı düzeyde olmuştur (Aslan, 2019). Vadinin bu tarihsel süreci, Dersim bölgesindeki etnik ve kültürel yapıların günümüze kadar güçlü biçimde korunmasına olanak sağlamıştır.

Osmanlı döneminde Munzur Vadisi ve çevresi, özellikle tarımsal faaliyetler, hayvancılık ve geleneksel yaşam biçimlerinin sürdürüldüğü kırsal yerleşim alanları olarak varlığını sürdürmüştür (Öztürk, 2018).

2.23.3. Cumhuriyet Döneminde Munzur Vadisi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de modernleşme ve ulus-devlet inşası projeleri hız kazanmış; bu süreç özellikle etnik, kültürel ve dini olarak “farklı” görülen coğrafyalarda daha sert uygulanmıştır. Munzur Vadisi, Dersim bölgesinin merkezinde yer alan ve hem doğası hem de sosyo-kültürel yapısıyla bu projelerin hedefi hâline gelen özel

bir alan olmuştur. Cumhuriyet döneminde vadide yaşananlar, devletin doğrudan müdahaleci politikalarının, yerel halkın belleğinde bıraktığı derin izlerin ve doğa-insan ilişkilerinin dönüşümünün çarpıcı bir özetini sunmaktadır (Bozarıslan, 2016).

Dersim'in devlet yapısıyla bütünleştirilmesine yönelik adımlar, 1935'te çıkarılan "Tunceli Kanunu" ile yasal bir zemin kazanmış ve bu çerçevede askeri valilik sistemi hayata geçirilmiştir. 1937'de başlayan ve 1938'de en yoğun haline ulaşan askeri operasyonlar, halk arasında "Dersim Tertelesi" olarak anılan büyük bir yıkım sürecine neden olmuştur. Bu süreçte binlerce sivilin öldürüldüğü, on binlerce kişinin zorla göç ettirildiği ve kültürel-dinsel yapının sistemli şekilde tahrip edildiği bilinmektedir (Üngör, 2011). Munzur Vadisi, bu operasyonların en yoğun yaşandığı alanlardan biri olmuş; vadinin sarp kayalıkları ve derin vadileri hem direniş hem de trajedinin mekânı hâline gelmiştir.

Özellikle 1938 yılında vadide gerçekleşen bombardımanlar sonucunda oluşan "38 Kayalıkları", yüzlerce insanın mağaralara sığınarak hayatta kalmaya çalıştığı, ancak çoğunun katledildiği bir hafıza mekânına dönüşmüştür. Halvori Gözeleri de aynı şekilde, kutsal bir inanç alanı olmasına karşın askeri kuşatma altına alınmış; kadın ve çocukların burada canlı yakıldığına dair sözlü tarih anlatımları kuşaktan kuşağa aktarılmıştır (Çem, 2010; Yıldız, 2001). Bu alanlarda yaşananlar, vadinin coğrafi güzellikleri ile toplumsal travmanın iç içe geçtiği nadir örneklerden biridir.

Bu tarihsel travma ile birlikte Munzur Vadisi'nin doğası da farklı bir müdahaleye maruz kalmıştır. Vadinin, ekolojik çeşitliliğiyle birlikte merkezi otorite tarafından kontrol altında tutulması gerektiğine dair yaklaşım, 1971 yılında Munzur Vadisi'nin Milli Park ilan edilmesi ile resmileştirilmiştir (Çiçek, 2018). Türkiye'de milli park ilan edilen ilk bölgelerden biri olan Munzur, resmî olarak doğayı koruma amacı güdüyormuş gibi görünse de, aslında bölgenin halktan, özellikle eski hafızayı taşıyan yerel topluluklardan uzaklaştırılması anlamına gelmiştir. Zira Milli Park uygulamaları, halkın mera, yayla, ziyaret ve su kullanım hakkını sınırlandırmış; geleneksel yaşam biçimlerini baskı altına almıştır (Jongerden, 2009).

Ayrıca bu tarihten sonra Munzur Vadisi uzun yıllar boyunca bilimsel araştırmalardan, medyadan ve sivil toplum kuruluşlarının dikkatinden uzak tutulmuştur. Bu durum, korunma amacının ötesine geçen bir kapalılığa işaret eder. Munzur Vadisi'nin milli park ilan edilmesiyle beraber vadi, hem doğal güzellikleri hem de tarihsel belleği açısından bir nevi görünmezlik örtüsü ile çevrelenmiştir. Ancak 2000'li yılların başından itibaren bölge insanı ve araştırmacılar bu sessizliği sorgulamaya başlamış; Munzur Vadisi yeniden

hem ekolojik bir miras hem de toplumsal hafıza açısından önemli bir odak noktası haline gelmiştir.

Sonuç olarak Munzur Vadisi, Cumhuriyet döneminde doğrudan devlet politikalarının şekillendirdiği, tarihî kırılmaların mekânsal olarak somutlaştığı bir coğrafya olarak öne çıkar. 1937-38 Dersim Olayları sırasında yaşanan kitlesel ölümler, Halvori ve 38 Kayalıkları gibi alanlarda yoğunlaşmış; bu alanlar bugüne dek gelen güçlü kolektif anlatıların da kaynağı olmuştur. 1971’de milli park ilan edilmesiyle birlikte, bölge doğa temelli bir çerçeveye sıkıştırılmış, hafıza ve direniş alanı olma niteliği ise devletin kontrolünde sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bu müdahalelere rağmen Munzur Vadisi, bugün hâlâ hem doğanın özgün sesi hem de geçmişle yüzleşmenin etik çağrısını sürdüren bir mekândır.

Resim 2. 11. Dersim 38 kayalıkları (K. Tutmaz, Özel arşiv, 06.05.2025)

2.23.4. Munzur Vadisi'nin Kültürel ve Tarihî Önemi

Munzur Vadisi, yalnızca Türkiye'nin doğasında nadir görülen bir ekolojik çeşitliliği değil, aynı zamanda çok katmanlı tarihsel, kültürel ve inançsal birikimi de barındırmaktadır. Tunceli ili sınırlarında yer alan bu vadi, binlerce yıllık yerleşim tarihine tanıklık etmiş; özellikle Alevi-Kızılbaş topluluklarının inanç coğrafyası içinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu çok boyutlu değerleriyle Munzur Vadisi, hem Doğal Dünya Mirası hem de Somut Olmayan Kültürel Miras statüleri bağlamında UNESCO'nun koruma ilkeleriyle örtüşmektedir (UNESCO, 2021).

Vadinin doğal zenginlikleri, 1518 bitki türünden 43'ünün endemik olması gibi özelliklerle öne çıkarken (Ekim et al., 2000), Munzur Nehri ve çevresindeki biyolojik çeşitlilik, bilimsel araştırmalar ve sürdürülebilir çevre politikaları açısından da uluslararası öneme sahiptir. Türkiye'de 1971 yılında milli park ilan edilen ilk bölgelerden biri olması da bu değerlerin devlet nezdinde tescil edildiğinin göstergesidir. Ancak bu statünün UNESCO Dünya Doğal Miras Listesi'ne girebilmesi için yalnızca biyoçeşitlilik değil, aynı zamanda korunabilirlik, sürdürülebilirlik ve yerel halkın katılımı gibi kriterleri de sağlaması gerekmektedir (UNESCO, 2019).

Kültürel miras açısından bakıldığında ise Munzur Vadisi, özellikle inanç temelli ziyaret mekânları, sözlü kültür, ritüeller ve kolektif hafıza alanlarında güçlü bir potansiyel taşımaktadır. Alevi inancına ait “dede ocakları”, “ziyaret yerleri”, özellikle Halvori Gözeleri, Düzgün Baba ve Munzur Gözeleri gibi kutsal mekânlar, bölge halkının inanç pratiğinin ayrılmaz parçalarıdır. Bu mekânlar, UNESCO'nun 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde belirtilen “doğa ve evrenle ilgili geleneksel bilgi ve uygulamalar” kategorisine doğrudan karşılık gelmektedir (UNESCO, 2003).

Vadide hâlâ yaşatılan ritüeller –örneğin Munzur Gözeleri'nde kurban kesme, niyet dileme, mum yakma, çıra bırakma gibi uygulamalar– bin yıllık inanç pratiklerinin günümüzdeki yansımalarıdır. Bu tür uygulamalar, UNESCO'nun kültürel miras tanımı içinde “topluluklarca kuşaktan kuşağa aktarılan, kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendiren yaşam biçimleri” arasında sayılmaktadır (Kaya, 2019). Ayrıca bu uygulamaların yalnızca dinsel değil, aynı zamanda doğaya saygı temelli olması, UNESCO'nun “bütünsel koruma” perspektifine de uygundur.

Bunların yanında, Munzur Vadisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en trajik olaylarından biri olan 1937-1938 Dersim Olayları'nın mekânsal hafızasını da taşımaktadır.

Halvori Gözeleri, 38 Kayalıkları ve benzeri alanlar, kolektif yasin ve travmanın toplumsal bellekte somutlaştığı yerlerdir (Çiçek, 2018). UNESCO'nun kültürel peyzajlar kategorisi, bu tür hafıza mekânlarını da içerecek şekilde genişletilmiş ve özellikle travmatik geçmişe sahip alanların korunması gerektiği vurgulanmıştır (Logan & Reeves, 2009).

Munzur Vadisi'nin UNESCO kapsamında değerlendirilmesi, yalnızca doğal zenginliğin korunması değil, aynı zamanda bu coğrafyada şekillenmiş tarihsel hafızanın, inanç sistemlerinin ve kolektif kimliğin de uluslararası düzeyde tanınmasını sağlayacaktır. Bu amaçla yerel halkın aktif katılımı, ziyaret mekânlarının belgelenmesi, sözlü tarih çalışmalarının yürütülmesi ve vadideki kültürel varlıkların envanterleştirilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda mevcut baraj ve HES projeleri gibi tehdit unsurlarının durdurulması, UNESCO başvurusu için olmazsa olmaz koşullardandır (Ertuğ, 2022).

Sonuç olarak Munzur Vadisi, hem Dünya Doğal Mirası hem de Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında UNESCO listesine aday olabilecek eşsiz bir alan niteliğindedir. Doğayla kültürün, inançla coğrafyanın, hafızayla kimliğin iç içe geçtiği bu vadi, yalnızca korunması gereken bir ekosistem değil, aynı zamanda onarılması gereken bir toplumsal bellektir.

2.23.5. Günümüzde Munzur Vadisi

Munzur Vadisi, günümüzde Türkiye'nin hem en zengin doğal ekosistemlerinden biri hem de en tartışmalı çevresel ve kültürel miras alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. 1971 yılında Milli Park ilan edilmesiyle birlikte devlet tarafından resmî anlamda koruma altına alınmış olsa da, bu koruma statüsüne rağmen vadi günümüzde baraj, hidroelektrik santral (HES) projeleri, madencilik faaliyetleri ve yapılaşma tehditleri altındadır (Ertuğ, 2022). Bu tehditler, yalnızca ekolojik çeşitliliği değil, aynı zamanda vadiye özgü kültürel ve inançsal mirası da doğrudan etkilemektedir. UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi kriterleri açısından bakıldığında, Munzur Vadisi'nin hem doğal hem de kültürel peyzaj kategorileri çerçevesinde güçlü adaylık özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Munzur Vadisi'nin biyolojik çeşitliliği günümüzde de olağanüstü düzeydedir. Türkiye'deki toplam bitki türlerinin yaklaşık %10'u bu vadiye bulunmaktadır ve 43 endemik tür sadece bu bölgede yetişmektedir (Ekim et al., 2000). Munzur Nehri ve çevresi, nadir memeli ve kuş türlerine, endemik su canlılarına ve zengin mikroekosistemlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu yönüyle vadi, UNESCO Dünya Doğal Mirası kriterlerinden "istisnai doğal

güzellik ve estetik öneme sahip alanlar” (Kriter 7) ile “biyolojik çeşitlilik açısından olağanüstü değere sahip habitatlar” (Kriter 10) kapsamında değerlendirilebilir (UNESCO, 2021).

Ancak vadinin UNESCO adaylığı yalnızca doğal miras unsurlarına dayanmaz. Aynı zamanda inanç merkezleri, sözlü kültür unsurları, ritüel mekânları ve toplumsal hafıza açısından da UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras kriterlerine uygundur. Günümüzde Halvori Gözeleri, Düzgün Baba Ziyareti, Munzur Gözeleri gibi mekânlar, hâlâ bölge halkı tarafından ziyaret edilmekte; kurban kesme, niyet dileme, çıra bırakma gibi geleneksel uygulamalar sürdürülmektedir (Kaya, 2019). Bu mekânlar, UNESCO’nun kültürel miras tanımında yer alan “toplumların yaşam tarzlarına, geleneklerine, bilgilerine ve inançlarına dayalı kültürel pratikler” arasında sayılmaktadır (UNESCO, 2003).

Bununla birlikte Munzur Vadisi, modern dönemde kolektif hafıza alanı olarak da önem kazanmaktadır. 1937-1938 Dersim Olayları’nda yaşanan katliamların mekânsal izleri –özellikle 38 Kayalıkları, Halvori çevresi ve mağara bölgeleri– günümüzde anma etkinliklerinin, belgesel çalışmaların ve toplumsal yüzleşme çabalarının odağı hâline gelmiştir. UNESCO’nun son yıllarda üzerinde durduğu “zor miras” (difficult heritage) kavramı, bu tür hafıza mekânlarının tanınması ve korunmasına yönelik uluslararası bir sorumluluk çağrısıdır (Logan & Reeves, 2009). Munzur Vadisi, bu bağlamda hem ekolojik hem de tarihsel bir “kırılgan alan” olarak iki katmanlı miras taşımaktadır.

Ancak bu potansiyele rağmen vadinin UNESCO listesine girememiş olması, ciddi yapısal sorunlara işaret etmektedir. HES projeleri, bölgedeki yaban hayatını ve nehir ekosistemini tahrip ederken, aynı zamanda halkın kutsal kabul ettiği mekânları sular altında bırakma riski doğurmaktadır. Madencilik ruhsatları, milli park alanı içinde bile geçerli kılınmakta; bu durum koruma politikalarının kağıt üzerinde kaldığını göstermektedir (Çiçek, 2018). Dahası, yerel halkın yeterince katılım göstermemesi veya dışlanması, UNESCO başvuru sürecinin toplumsal meşruiyetini de zayıflatmaktadır.

Munzur Vadisi’nin UNESCO kapsamına alınabilmesi için birkaç temel adım gereklidir. Öncelikle ekolojik koruma politikalarının sahici hâle getirilmesi ve tüm HES ile maden projelerinin durdurulması gerekmektedir. İkinci olarak, bölgedeki somut olmayan kültürel miras unsurlarının (örneğin ziyaret gelenekleri, Alevi inanç pratiği, halk anlatıları) belgelenmesi ve envanter hâline getirilmesi gereklidir. Son olarak, yerel halkın UNESCO sürecine katılımı, vadinin sadece korunacak bir “nesne” değil, aynı zamanda yaşayan bir kültürel sistem olduğunun kabulü açısından kritik önemdedir.

Sonuç olarak günümüz Munzur Vadisi, doğal zenginliğiyle küresel ölçekte korunması gereken bir ekolojik miras alanı olduğu kadar; inanç, ritüel ve hafıza açısından da benzersiz bir kültürel peyzaja sahiptir. UNESCO'nun hem Dünya Doğal Mirası hem de Somut Olmayan Kültürel Miras alanlarındaki kriterleriyle tam uyum içinde olan vadi, ciddi koruma tehditleriyle karşı karşıya olmasına rağmen, halen sürdürülebilir bir miras alanı olma potansiyelini taşımaktadır.

2.24. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, Tunceli ili sınırları içerisinde yer almakta olup demografik yapısı, sosyoekonomik koşulları ve yerel halkın geleneksel yaşam biçimleri açısından Türkiye'nin karakteristik bölgelerinden biridir. Bölgenin coğrafi konumu ve tarihî süreçlerdeki gelişmeler, Munzur Vadisi'nin nüfus yapısını ve ekonomik faaliyetlerini şekillendiren temel faktörlerdir (Kaya, 2017).

Munzur Vadisi çevresi, tarih boyunca çeşitli etnik ve dinsel topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde ise bölgede ağırlıklı olarak Zaza ve Kürt nüfus yaşamaktadır. Bölgenin nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının oldukça altında olup, nüfusun önemli bir kısmı kırsal yerleşimlerde yaşamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023).

Bölgenin demografik yapısının en önemli özelliklerinden biri de göç olgusudur. Munzur Vadisi ve çevresinden Türkiye'nin diğer bölgelerine yaşanan göç hareketleri, ekonomik zorluklar ve iş imkânlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum özellikle genç nüfusun bölge dışına çıkmasına neden olarak, nüfusun yaşlanmasına yol açmaktadır (Kaya, 2017; TÜİK, 2023).

Munzur Vadisi'nin ekonomik yapısını büyük ölçüde tarım ve hayvancılık faaliyetleri şekillendirmektedir. Tarımsal üretim, geleneksel yöntemlerle sürdürülmekte ve vadide yaşayan ailelerin temel geçim kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir. Tarımsal ürünler arasında buğday, arpa ve çeşitli meyve-sebzeler öne çıkmaktadır (Kaya & Aydın, 2019).

Hayvancılık faaliyetleri ise bölge ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Vadide koyun, keçi ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır. Ancak son yıllarda hayvancılık faaliyetlerinin azaldığı gözlemlenmektedir. Bu azalma, bölgedeki ekonomik koşulların zorlaşması ve genç nüfusun azalmasıyla doğrudan ilişkilidir (Kaya, 2017).

Bölgenin ekonomik yapısında diğer önemli faaliyetlerden biri de arıcılıktır. Munzur Vadisi, biyolojik çeşitlilik ve zengin bitki örtüsü sayesinde kaliteli bal üretimi için ideal bir coğrafyaya sahiptir. Arıcılık faaliyetleri, bölge ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır (Kaya & Aydın, 2019).

2.24.1. Eğitim, sağlık ve altyapı durumu

Munzur Vadisi'nin sosyoekonomik yapısını etkileyen temel faktörlerden biri de eğitim, sağlık ve altyapı olanaklarının sınırlı olmasıdır. Bölgede temel eğitim kurumları bulunmakla birlikte, ileri düzey eğitim hizmetlerine erişim yetersiz kalmaktadır. Sağlık hizmetleri açısından da vadede yaşayan halk genellikle il merkezindeki hastanelere gitmek durumundadır. Bu durum, bölgedeki yaşam kalitesini ve sosyoekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir (Tunceli Valiliği, 2023).

2.24.2. Sosyoekonomik gelişim için alternatif yollar

Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikler, sürdürülebilir turizm açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır. Turizmin geliştirilmesiyle birlikte bölgede yeni istihdam alanları yaratılabilir ve ekonomik gelir kaynakları çeşitlendirilebilir. Bu bağlamda UNESCO Dünya Mirası adaylık sürecinin başlatılması, bölgenin sosyoekonomik kalkınması açısından önemli fırsatlar yaratabilir (Ürün, 2016; Kaya & Aydın, 2019).

Sonuç olarak Munzur Vadisi'nin demografik ve sosyoekonomik yapısı, bölgenin sahip olduğu potansiyele rağmen ekonomik zorluklarla karşı karşıyadır. Bölgenin sürdürülebilir kalkınması için doğal kaynakların korunarak değerlendirilmesi ve turizm gibi alternatif gelir kaynaklarının geliştirilmesi önemli bir stratejik hedef olmalıdır.

2.25. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Mevcut Ulaşım, Dolaşım, Ziyaretçi ve İşletme Durumu

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tunceli ili sınırları içinde yer alan ve özellikle son yıllarda turizm açısından büyük bir potansiyel gösteren önemli doğal alanlardan biridir. Alanın ulaşım imkânları, ziyaretçi yoğunluğu ve işletme altyapısı, bölgenin turistik potansiyelini doğrudan etkileyen unsurlardır.

Munzur Vadisi ve Milli Parkı'na ulaşım, Tunceli şehir merkezinden kuzeye doğru Ovacık ilçesine giden ana karayolu üzerinden gerçekleştirilmektedir. Parkın giriş noktalarına hem toplu taşıma araçları hem de özel araçlarla erişim mümkündür (Sabah, 2023). Bölgeye ziyaretçi trafiğinin yoğunlaştığı dönemlerde ulaşımın kolaylaştırılması adına ek seferler düzenlenmektedir.

Milli park içerisinde dolaşım, genellikle sınırlı motorlu taşıt erişimine izin verilen rotalar ve yürüyüş yolları üzerinden sağlanmaktadır. Doğal dokunun korunması için ziyaretçiler belirlenmiş patikaları ve güzergâhları kullanmakta olup, doğa yürüyüşü, kampçılık ve fotoğrafçılık gibi faaliyetler yürütülmektedir (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

Son yıllarda Munzur Vadisi ve Milli Parkı'na gösterilen ziyaretçi ilgisi belirgin şekilde artış göstermiştir. 2023 yılı içerisinde ziyaretçi sayısının yaklaşık 2 milyon kişiye ulaştığı belirtilmektedir. Bu durum bölgenin ekoturizm ve doğa sporları açısından giderek daha cazip bir destinasyon hâline geldiğini göstermektedir (GM Dergi, 2023).

Munzur Vadisi'nin zengin doğal güzellikleri, özellikle rafting, yürüyüş, kampçılık ve doğa fotoğrafçılığı gibi aktiviteler için tercih edilmekte, bu durum bölgeye gelen ziyaretçi profilini çeşitlendirmektedir.

Resim 2.12. Munzur Vadisi’nde rafting (Ş. Aygöl, özel arşiv, 21.06.2025)

Munzur Vadisi Milli Parkı’nın yönetim ve işletmesi Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kurum, alanın sürdürülebilir yönetimini sağlamakla birlikte ziyaretçi hizmetlerini de planlayarak yürütmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Milli park içerisinde ziyaretçilere yönelik çeşitli konaklama ve kamp alanları bulunmaktadır. Bu alanlarda ziyaretçiler kendi ekipmanlarıyla kamp yapabildikleri gibi, çadır ve kamp-karavan kiralama hizmetlerinden de faydalanabilmektedir. Böylece, bölgede ekoturizm faaliyetlerinin kontrollü biçimde geliştirilmesi ve ziyaretçi ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır (Fırat’ı Keşfet, 2023).

Bunun yanı sıra, bölgedeki altyapı yatırımlarının artırılması ve ziyaretçi memnuniyetinin yükseltilmesi için, ulaşım yollarının iyileştirilmesi ve çevre dostu tesislerin oluşturulması yönünde çeşitli projeler yürütülmektedir (Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

Resim 2.13. Munzur Vadisi’nde bulunan tesisler (A. H. Çelik, özel arşiv, 13.05.2025)

2.25.1. Munzur Vadisi’nin turizm potansiyeli ve geleceğe yönelik öneriler

Munzur Vadisi’nin mevcut altyapısı ve ziyaretçi potansiyeli dikkate alındığında, alanın sürdürülebilir turizm stratejileri ile desteklenmesi önemlidir. UNESCO Dünya Mirası adaylık süreci ile birlikte bölgenin uluslararası tanınırlığı artacak ve ziyaretçi altyapısının daha etkin bir şekilde düzenlenmesi için yeni kaynaklar sağlanabilecektir (Ürün, 2016).

Sonuç olarak, Munzur Vadisi ve Milli Parkı’nın mevcut ulaşım, dolaşım, ziyaretçi ve işletme durumu, bölgenin ekoturizm alanındaki geleceği açısından umut vericidir. Bölgedeki turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve çevresel etkilerinin kontrol altına alınması, Munzur Vadisi’nin ekolojik ve kültürel değerlerinin korunmasını da güvence altına alacaktır.

2.26. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Değerleri

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, sahip olduğu eşsiz doğal, kültürel ve sosyal değerlerle Türkiye'nin önemli korunan alanları arasında yer almaktadır. Vadinin taşıdığı bu değerler, bölgenin ekolojik, ekonomik ve sosyokültürel sürdürülebilirliği açısından önem taşımakta ve UNESCO Dünya Mirası kriterleri açısından üstün evrensel değer potansiyeli göstermektedir (Ürün, 2016; UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK], 2024).

2.26.1. Doğal ve kültürel değerler

Munzur Vadisi'nin en önemli değerlerinin başında biyolojik çeşitlilik ve ekosistem zenginliği gelmektedir. Bölge, zengin flora ve faunasıyla Türkiye'nin en önemli ekolojik bölgelerinden biridir. Vadide yaklaşık 1518 bitki türü bulunmaktadır ve bunların 227'si endemik olarak kayıt altına alınmıştır (Eken, Bozdoğan, İsfendiyaroğlu, Kılıç & Lise, 2006).

Munzur Nehri, Milli Park'ın doğal değerlerinin başında gelir ve bu nehir, çevresindeki zengin bitki örtüsüne hayat verir. Ayrıca Munzur Dağları, karstik oluşumları, mağaraları ve traverten teraslarıyla jeolojik açıdan değerli unsurlar içermektedir. Bu doğal unsurlar, alanın üstün evrensel değer kriterlerini karşılayan özellikler olarak kabul edilmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Munzur Vadisi, yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda zengin bir kültürel mirasa da sahiptir. Bölgenin kültürel değerleri arasında, Dersim yöresine özgü geleneksel yaşam biçimleri, kutsal mekânlar ve halk inançları önemli yer tutmaktadır (Gültekin, 2010).

Munzur Vadisi, özellikle Alevi inanç ve kültüründe büyük bir yere sahiptir. Munzur suyunun kaynağı ve civarındaki alanlar, kutsal kabul edilen ziyaret noktalarını oluşturmaktadır. Bu noktalar, bölgenin sosyal kimliği ve toplumsal hafızası açısından eşsiz bir öneme sahiptir (Deniz, 2012).

Resim 2.14. Yöre halkı tarafından kutsal kabul edilen Sultan Munzur Ocağı (URL-5)

2.26.2. Tarihî değerler

Munzur Vadisi'nin tarihî değerleri, bölgenin antik dönemden itibaren Anadolu medeniyetleriyle olan bağına ortaya koymaktadır. Hititler, Urartular, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan vadide, çeşitli tarihî kalıntılar ve yerleşim izleri bulunmaktadır (Aslan, 2019).

Ayrıca, Cumhuriyet döneminde yaşanan ve bölge tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen 1937-1938 Dersim olayları, vadinin toplumsal hafızasında önemli bir tarihî dönemi simgelemektedir (Bilmez, 2017).

2.26.3. Sosyoekonomik değerler

Munzur Vadisi, yerel halk için ekonomik faaliyetler açısından değer taşıyan bir alandır. Tarım, hayvancılık ve arıcılık gibi faaliyetler bölgenin sosyoekonomik yapısını şekillendirmektedir. Vadide gerçekleştirilen geleneksel üretim biçimleri, bölge ekonomisine katkı sağlamanın yanı sıra kültürel mirasın devamlılığına da destek olmaktadır (Kaya & Aydın, 2019).

Son yıllarda ekoturizm faaliyetlerinin gelişmesiyle, bölgenin sosyoekonomik değerleri daha belirgin hale gelmiştir. Doğa yürüyüşleri, rafting, kampçılık ve doğa fotoğrafçılığı gibi turizm etkinlikleri, bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır (GM Dergi, 2023).

2.26.4. Estetik ve peyzaj değerleri

Munzur Vadisi, Türkiye'nin en etkileyici doğal manzaralarından birine sahiptir. Özellikle Munzur Nehri'nin oluşturduğu derin vadiler, karstik mağaralar ve yüksek dağlar bölgenin estetik değerlerini artırmakta ve ziyaretçiler için görsel bir zenginlik sunmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

2.26.5. Koruma ve yönetim değerleri

Munzur Vadisi'nin Millî Park olarak korunması, alanın sahip olduğu eşsiz değerlerin sürdürülebilir yönetimini sağlamaktadır. Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan yönetim politikaları, ekosistem bütünlüğünü korumayı ve ziyaretçi etkilerini kontrol altında tutmayı hedeflemektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023; UTMK, 2024).

Sonuç olarak Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın sahip olduğu bu eşsiz doğal, kültürel, tarihî ve sosyoekonomik değerler, bölgenin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylığını destekleyen önemli unsurlar olarak değerlendirilebilir.

3. BULGULAR

3.1. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Korunmasına ilişkin Ulusal ve Uluslararası Sözleşmeler

Munzur Vadisi, Türkiye'nin en zengin biyoçeşitliliğe sahip bölgelerinden biri olarak, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitli koruma mevzuatları kapsamında değerlendirilmektedir. 1971 yılında 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında milli park ilan edilen Munzur Vadisi, bu statü ile birlikte mutlak koruma altına alınmıştır. Kanunun 14. maddesi uyarınca, milli parklar sınırları içerisindeki faaliyetler, doğayı tahrip edici etkileri nedeniyle özel izne tabi tutulmakta ve Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreci zorunlu hale gelmektedir (Milli Parklar Kanunu, 1983).

Nesli tehlikede olan türlerin uluslararası ticaretine ilişkin düzenlemeleri içeren CITES Sözleşmesi de vadideki biyoçeşitliliğin korunması açısından dolaylı koruma mekanizmaları sunmaktadır. Özellikle vadide bulunan bazı sürüngen, kuş ve memeli türlerinin CITES ek listelerinde yer alması, bu türlerin yakalanması ve taşınması üzerinde ciddi yaptırımlar getirmektedir (CITES, 1973).

Vadinin korunmasına yönelik diğer önemli dayanaklardan biri Bern Sözleşmesi'dir. Türkiye'nin 1984 yılında taraf olduğu bu sözleşme, Avrupa yaban hayatı ve doğal yaşam alanlarının korunmasını amaçlamakta ve nadir, tehlike altındaki türleri kapsayan listeler aracılığıyla devletlere yükümlülükler getirmektedir. Munzur Vadisi'nde yaşayan vaşak, bozayı, yaban keçisi ve su samuru gibi türler Bern Sözleşmesi ek listelerinde yer almakta, bu da vadide yapılacak müdahaleleri sınırlayıcı bir çerçeve oluşturmaktadır (Bern Sözleşmesi, 1979).

1992 yılında yürürlüğe giren Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD), ekosistem temelli koruma yaklaşımını öne çıkarmakta, türlerin ve genetik kaynakların korunmasını teşvik etmektedir. Munzur Vadisi'nde bulunan 2.000'den fazla bitki türü, bunların 227'sinin Türkiye'ye özgü ve 43'ünün vadide endemik olması, CBD'nin amaçları ile doğrudan örtüşmektedir. Sözleşme, taraf ülkelerden, biyolojik çeşitliliğe zarar verebilecek faaliyetleri sınırlamalarını ve koruma altındaki bölgelerin etkin yönetimini sağlamalarını beklemektedir (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1992).

Ayrıca, Aarhus Sözleşmesi de çevreye dair karar alma süreçlerine halkın katılımı, çevresel bilgilere erişim ve adalete erişim ilkelerini güvence altına alarak Munzur Vadisi gibi hassas bölgelerde gerçekleştirilecek projelerin toplumsal denetime açık olmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye bu sözleşmeye henüz taraf olmamakla birlikte, Avrupa Çevre Hukuku bağlamında çevresel yönetiminde Aarhus ilkeleri fiilen benimsenmektedir (Aarhus Sözleşmesi, 1998).

Tüm bu ulusal ve uluslararası belgeler, Munzur Vadisi'nin korunmasına yönelik bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Söz konusu sözleşme ve yasalar, yalnızca koruma statüsü oluşturmakla kalmamakta, aynı zamanda vadede planlanan projelerin bilimsel, hukuki ve toplumsal denetimden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Munzur Vadisi'nin sürdürülebilir bir biçimde korunabilmesi, yalnızca yasal düzenlemelere değil, bu düzenlemelerin etkin uygulanmasına da bağlıdır.

Tablo 3. 1. Uluslararası sözleşmeler

Sözleşme	Amaç	İlgili Durum
Bern Sözleşmesi (1979)	Avrupa yaban hayatı ve koruma altındaki türlerin korunması	Munzur Vadisi ve Milli Parkı havzasında yer alan vaşak, ayı, su samuru, yaban keçisi gibi pek çok türün korunması.
Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD, 1992)	Genetik çeşitlilik, tür, ekosistem koruma	Vadideki yüksek endemizm düzeyi (227 Türkiye'ye özgü, 43 vadede endemik tür) bu sözleşmenin koruma hedeflerine uygundur .
CITES (Nesli Tehlikedeki Türlerin Ticaretine İlişkin Sözleşme)	Canlı türlerin uluslararası ticaretinin düzenlenmesi	Bölgedeki hayvanların çoğu ekosistem içi korunma gereksinimi gösterdiği için dolaylı ilgilidir .
Ramsar Sözleşmesi (1971)	Sulak alanların korunması	Vadideki su kaynakları ve endemik alabalıklar açısından potansiyel uygulama alanı olabilir .
Espoo (EIA Transboundary Convention), Helsinki Su ve Çevre Sözleşmeleri gibi	ÇED süreci, transboundary etkiler	Türkiye iç hukukunda, vadedeki projelerin ÇED sürecine tabi tutulması bu kapsamı destekler .

3.2. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Unesco Dünya Miras Sözleşmesi Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi, Özgünlük ve Bütünlük Beyanı

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne bir alanın kabul edilmesi için, belirlenen kriterlere uygun olması ve aynı zamanda özgünlük (authenticity) ve bütünlük (integrity) koşullarını sağlaması gerekmektedir (UNESCO, 2023). Munzur Vadisi ve Milli Parkı, sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihî değerlerle bu kriterler kapsamında değerlendirilmesi gereken önemli bir alandır.

Munzur Vadisi, UNESCO'nun doğal miras alanları için belirlediği kriterler arasında özellikle aşağıdaki maddelere uygunluk göstermektedir:

- Kriter (6): Üstün evrensel değere sahip yaşayan gelenekler, etkinlikler, fikirler, inançlar, sanatsal veya edebi eserlerle doğrudan bağlantılı olması (bu kriterin genellikle diğer kriterlerle birlikte kullanılması önerilir).

Munzur Vadisi Alevi/Kızılbaş inancında kutsal kabul edilen birçok ziyaret yerine ev sahipliği yapar. Munzur Baba Efsanesi gibi yöresel inançlar Vadinin manevi önemini arttırmaktadır. Ayrıca Munzur Vadisi, pek çok halk hikayesi, şiir ve ağıta konu olmuştur. Bu yönüyle edebi bir kimliğe de sahiptir.

- Kriter (7): Üstün doğal güzelliklere ve estetik öneme sahip alanlar.
Munzur Vadisi, derin kanyonları, zengin bitki örtüsü, karstik oluşumları ve Munzur Nehri'nin oluşturduğu benzersiz peyzaj özellikleriyle bu kriteri karşılamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).
- Kriter (9): Ekolojik ve biyolojik süreçlerin seçkin örneklerine sahip olması.
Bölge, endemik bitki türleri, zengin fauna ve devam eden ekolojik süreçleri ile Anadolu'nun en önemli biyoçeşitlilik merkezlerinden biridir (Eken ve ark., 2006).
- Kriter (10): Biyolojik çeşitlilik açısından önemli ve tehdit altındaki türleri içeren doğal yaşam alanlarına sahip olması.

Munzur Vadisi, Türkiye'nin endemik bitki türlerinin önemli bir kısmını barındırmakta, bozayı, kurt, su samuru gibi tehdit altındaki hayvan türlerine ev sahipliği yapmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Ayrıca, bölgenin kültürel açıdan taşıdığı değerler düşünüldüğünde aşağıdaki kültürel kriterlere de uyum sağladığı görülmektedir:

- Kriter (3): Eşsiz veya nadir kültürel geleneklere ve yaşayan kültürel pratiklere sahip olması.

Munzur Vadisi, Dersim yöresindeki halk inançları, kutsal mekânları ve özgün geleneksel yaşam biçimleriyle bu kriterle uyumludur (Gültekin, 2010).

- Kriter (5): Geleneksel insan yerleşimlerini veya doğayla insan etkileşimini temsil eden örnek olması.

Bölge halkının doğa ile uyumlu yaşam pratikleri, tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetleri, insan-doğa etkileşiminin üstün bir örneğini teşkil etmektedir (Kaya & Aydın, 2019).

Munzur Vadisi, kültürel ve ekolojik özelliklerini önemli ölçüde koruyan özgün bir alandır. Vadinin coğrafi izolasyonu ve tarih boyunca korunmuş olması, bölgenin doğal özelliklerinin ve kültürel kimliğinin bozulmadan günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Munzur Vadisi'nin özgünlüğü, kültürel açıdan bölgede yaşayan halkın gelenek ve inanç sistemlerinin korunmasıyla, ekolojik açıdan ise biyolojik çeşitliliğin ve habitatların doğal yapısının korunmasıyla açıklanabilir (Deniz, 2012; Eken ve ark., 2006).

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, fiziksel ve ekolojik bütünlüğünü koruyan geniş bir alandır. Parkın sınırları, vadinin ekolojik sistemini, biyolojik çeşitliliğini ve kültürel varlıklarını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Alanın bütünlüğünü tehdit eden unsurların en aza indirilmesi ve bölgenin doğal dengesinin korunması amacıyla yürütülen yönetim planları, bölgenin ekosistem ve peyzaj bütünlüğünün sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023; UTMK, 2024).

Sonuç olarak Munzur Vadisi ve Milli Parkı, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nin hem doğal hem de kültürel miras kriterleri açısından değerlendirilmesi gereken özgün ve bütünlüğünü koruyan bir alandır. Bölgenin bu kriterlere uygunluğu, UNESCO adaylık sürecinin başlatılması için güçlü bir temel oluşturmaktadır.

3.2. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Göreme Vadisi, 30 Ekim 1986 tarihli ve 86/11135 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Göreme Tarihi Milli Parkı olarak ilan edilmiş 22 Ekim 2019 tarihinde ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle milli park statüsü iptal edilmiştir ve aynı tarihli Resmi Gazete'de yürürlüğe girmiştir.

Yetki karmaşasını gidermek amacıyla, milli park statüsü kaldırılarak bölge “Kapadokya Alanı” adı altında tek bir otoriteye, Kapadokya Alan Başkanlığına bırakılmıştır. Bu yeni yapı, 2019 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen ve 1 Haziran 2019 tarihinde yürürlüğe giren 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun ile kurulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı açıklamalarında , arkeolojik, kentsel, doğal, SİT alanları, kültür-turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve milli park gibi birden çok koruma statüsünün aynı alanda varlığının yetki kargaşasına yol açtığı; buna bağlı olarak kaçak yapılaşmaların önlenemediği vurgulanmıştır.

Her ne kadar Göreme, 2019 yılında alınan kararla milli park statüsünden çıkarılmış olsa da, alan UNESCO Dünya Miras Listesi’nde “Göreme Milli Parkı ve Kapadokya” adıyla kayıtlıdır. Bu durum, bilimsel çalışmalarda ve uluslararası literatürde bölgenin halen bu adlandırma ile anılmasına neden olmakta; dolayısıyla koruma statüsündeki değişiklik yerleşik terminolojiyi ve kavramsal sürekliliği bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle Munzur Vadisi ve Milli Parkı ile Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri açısından yapılan karşılaştırmalı analizde ve tez çalışmasının tamamında isim Göreme ya da Kapadokya Alanı olarak değil Göreme Milli Parkı ve Kapadokya olarak kullanılmıştır.

Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık potansiyelini değerlendirmek amacıyla, benzer doğal ve kültürel özelliklere sahip ve UNESCO tarafından "karma miras" (hem doğal hem de kültürel) olarak tanınan Nevşehir ilinde bulunan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile karşılaştırmalı bir analiz sunulmuştur. Türkiye’de iki karma alanın Dünya Miras Listesinde yer alması nedeniyle kısıtlı bir karşılaştırma yapılabilmektedir. Bu karşılaştırma, UNESCO'nun belirlediği on dünya mirası kriteri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.2. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Kriter	Açıklama	Munzur Vadisi ve Milli Parkı	Göreme Milli Parkı ve Kapadokya
1	İnsan yaratıcılığının başyapıtını temsil etmek.	✗	✓ Peri bacaları ve kaya oyma yapılar, insan yaratıcılığının doğal oluşumlarla uyumlu örneklerindendir.
2	İnsan değerlerinin önemli bir değişimini sergilemek.	✗	✓ Hristiyanlık tarihindeki önemli değişimlerin ve inziva geleneklerinin yansımasıdır.
3	Yaşayan veya yok olmuş bir kültürel geleneğin istisnai tanıklığını sunmak.	✓ Alevi inanç sistemi, kutsal su kaynakları ve ritüelleriyle özgün bir kültürel gelenek sunar.	✓ Hristiyanlık erken dönemine ait manastır, kilise ve yeraltı şehirleri ile önemli bir tanıklık sunar.
4	İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını örneklemek.	✗	✓ Erken Hristiyanlık dönemine ait yaşam biçimi, savunma ve ibadet alanlarının gelişimi örneklenir.
5	Geleneksel insan yerleşimi veya arazi kullanımının olağanüstü örneği.	✓ Geleneksel tarım ve hayvancılık uygulamaları, doğayla uyumlu yaşam biçimi.	✓ Kayalara oyulmuş yerleşimler ve doğal arazide şekillenen yaşam biçimiyle dikkat çeker.
6	Yaşayan gelenekler veya inançlarla doğrudan ilişkili olmak.	✓ İnanç temelli doğa koruma anlayışı ve kutsal mekanlar.	✓ Hristiyanlık tarihiyle ilişkili dini yapılar ve hac yolları halen dini önem taşır.
7	Olağanüstü doğal güzellik veya estetik öneme sahip olmak.	✓ Munzur Dağları, nehirleri ve biyolojik çeşitliliğiyle dikkat çeker.	✓ Peri bacaları, vadiler ve renkli kaya oluşumlarıyla eşsiz doğal estetik sunar.
8	Yer tarihinin başlıca aşamalarını temsil etmek.	✗	✓ Volkanik oluşumlar, jeolojik geçmişe dair önemli bilgiler sunar.
9	Ekolojik ve biyolojik süreçlerin örneklerini sunmak.	✓ Endemik türler ve çeşitli ekosistemlerle biyolojik süreçlerin canlı örneklerini barındırır.	✗ Ekolojik açıdan sınırlı çeşitlilik içerir.
10	Biyolojik çeşitliliğin korunması için önemli doğal habitatları içermek.	✓ Tehdit altındaki türler ve endemik bitki örtüsüyle biyolojik çeşitliliğin korunması açısından kritiktir.	✗ Biyolojik çeşitlilik yönünden zengin değildir, jeolojik ve kültürel önemi ön plandadır.

Yukarıdaki karşılaştırmalı analiz, Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Mirası kriterlerinin altısını karşıladığını göstermektedir: (3), (5), (6), (7), (9) ve (10). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ise sekiz kriteri karşılamaktadır: (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7) ve (8).

Munzur Vadisi'nin, özellikle Alevi inanç sistemiyle şekillenen kültürel mirası ve zengin biyolojik çeşitliliği, UNESCO'nun karma miras kriterlerine güçlü bir şekilde uymaktadır. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya 1985 yılında karma miras olarak tanınması, benzer özelliklere sahip Munzur Vadisi için emsal teşkil etmektedir.

(a)

(b)

Resim 3.1. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (a), (URL-6), Munzur Vadisi ve Milli Parkı (b), (S.O., Yıldırım,24.06.2025)

3.4. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın Tongariro Milli Parkı ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık potansiyelini değerlendirmek amacıyla, benzer doğal ve kültürel özelliklere sahip ve UNESCO tarafından "karma miras" (hem doğal hem de kültürel) olarak tanınan Yeni Zelanda'daki Tongariro Milli Parkı ile karşılaştırmalı bir analiz sunulmuştur. Bu karşılaştırma, UNESCO'nun belirlediği on dünya mirası kriteri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.3. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Tongariro Milli Parkı ile UNESCO Dünya Mirası Kriterleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Kriter	Açıklama	Munzur Vadisi ve Milli Parkı	Tongariro Milli Parkı (Yeni Zelanda)
1	İnsan yaratıcılığının başyapıtını temsil etmek	×	×
2	İnsan değerlerinin önemli bir değişimini sergilemek	×	×
3	Yaşayan veya yok olmuş bir kültürel geleneğin istisnai tanıklığını sunmak	✓ Alevi inanç sistemi, kutsal su kaynakları ve ritüelleriyle özgün bir kültürel gelenek sunar.	✓ Māori halkının kutsal dağları ve doğayla kurduğu manevi bağ, kültürel geleneklerin somut örneğidir.
4	İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını örneklemek	×	×
5	Geleneksel insan yerleşimi veya arazi kullanımının olağanüstü örneği	✓ Geleneksel tarım ve hayvancılık uygulamaları, doğayla uyumlu yaşam biçimi.	✓ Māori halkının geleneksel arazi kullanımı ve yerleşim biçimleri.
6	Yaşayan gelenekler veya inançlarla doğrudan ilişkili olmak	✓ İnanç temelli doğa koruma anlayışı ve kutsal mekanlar.	✓ Dağların Māori halkı için manevi önemi ve ritüel kullanımı.
7	Olağanüstü doğal güzellik veya estetik öneme sahip olmak	✓ Munzur Dağları, nehirleri ve biyolojik çeşitliliğiyle dikkat çeker.	✓ Aktif ve sönmüş volkanlar, krater gölleri ve çeşitli ekosistemlerle estetik açıdan zengindir.
8	Yer tarihinin başlıca aşamalarını temsil etmek	×	✓ Volkanik faaliyetler ve jeolojik süreçlerle Dünya'nın evrimsel tarihini yansıtır.
9	Ekolojik ve biyolojik süreçlerin örneklerini sunmak	✓ Endemik türler ve çeşitli ekosistemlerle biyolojik süreçlerin canlı örneklerini barındırır.	✓ Çeşitli habitatlar ve ekosistemlerle biyolojik süreçlerin sürekliliğini gösterir.
10	Biyolojik çeşitliliğin korunması için önemli doğal habitatları içermek	✓ Tehdit altındaki türler ve endemik bitki örtüsüyle biyolojik çeşitliliğin korunması açısından kritiktir.	✓ Zengin flora ve fauna ile biyolojik çeşitliliğin korunması için önemlidir.

Yukarıdaki karşılaştırmalı analiz, Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Mirası kriterlerinin altısını karşıladığını göstermektedir: (3), (5), (6), (7), (9) ve (10). Tongariro Milli Parkı ise yedi kriteri karşılamaktadır: (3), (5), (6), (7), (8), (9) ve (10).

Munzur Vadisi'nin, özellikle Alevi inanç sistemiyle şekillenen kültürel mirası ve zengin biyolojik çeşitliliği, UNESCO'nun karma miras kriterlerine güçlü bir şekilde

uymaktadır. Tongariro Milli Parkı'nın 1993 yılında karma miras olarak tanınması, benzer özelliklere sahip Munzur Vadisi için emsal teşkil etmektedir.

Resim 3.2. Munzur Vadisi ve Milli Parkı havzası içinde yer alan Karagöl (a), Tongariro Milli Parkı (b), (URL-7)

3.5. Görmezden Geline Değer: Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Yolculuğunda Kurumsal İhmaller

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, gerek biyolojik çeşitliliği gerekse kültürel ve manevi önemiyle UNESCO'nun hem doğal hem de kültürel miras kriterlerine birebir uygunluk gösteren ender alanlardan biridir. Ancak Türkiye'de bu potansiyelin hak ettiği şekilde değerlendirilmediği, özellikle sorumlu kurumların görev ve yükümlülüklerini yerine getirmediği dikkat çekmektedir. Bu yazı, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK) ve yerel idarelerin Munzur Vadisi'nin Dünya Mirası Listesi'ne adaylığı sürecinde gösterdiği yetersizlikleri eleştirel bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır.

Kurumsal Sorumluluk ve İhmal;

Munzur Vadisi, 1971 yılında milli park ilan edilmesine rağmen, UNESCO geçici listesine bile bugüne dek alınmamıştır. Bu durum, başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak

üzere ilgili bakanlıkların UNESCO prosedürlerine uygun bir başvuru ve yönetim planı hazırlama konusundaki ihmalkârlığını ortaya koymaktadır. UNESCO'nun açıkça belirttiği gibi, bir alanın Dünya Mirası Listesi'ne alınabilmesi için “üstün evrensel değeri” (OUV) bilimsel temelde ortaya konmalı ve yönetim planları hazırlanmalıdır (UNESCO, 2023a). Ancak Munzur Vadisi için hâlâ bu kriterlere uygun bir yönetim planı oluşturulmamıştır (Ürün, 2016).

Yerel Katılımın Dışlanması;

UNESCO uygulama kılavuzları, alan yönetiminde yerel halkın katılımını esas alır. Ancak Munzur Vadisi örneğinde bölge halkı, çevreci sivil toplum kuruluşları ve akademik çevreler bu sürecin dışında bırakılmıştır. Alanın kültürel boyutunu oluşturan inanç temelli kutsal su kaynakları gibi değerler, resmi belgelerde yer bulmamakta; devlet yalnızca doğa koruma perspektifinden yaklaşmaktadır. Bu da UNESCO'nun “karma miras” tanımıyla açıkça çelişmektedir (ICOMOS, 2022). Ancak çevreci sivil toplum kuruluşları kamunun desteği olmaksızın bu alanda çalışmalar yapmaktadır. Tunceli Barosu avukatlarından Barış Yıldırım tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı'na resmi başvuru yapıldığı bildirilmiştir (Dersim Gazetesi, 2022). Bu girişim, devletin resmî mekanizmalarının dışında yerel düzeyde başlatılan nadir örneklerden biridir.

Bununla birlikte, UNESCO'nun resmi sitesinde yer alan Geçici Liste kayıtlarında Munzur Vadisi'nin adı geçmemektedir. Bu durum, adaylık sürecinin henüz resmi ve teknik bir aşamaya ulaşmadığını, daha çok sivil toplum eksenli bir girişim düzeyinde kaldığını göstermektedir. Halbuki UNESCO adaylık sürecinde yalnızca doğal veya kültürel nitelikler yeterli olmayıp, aynı zamanda güçlü bir “yönetim planı”, yerel halkın katılımı, sürdürülebilirlik stratejileri ve bilimsel belgeleme gerekmektedir (Cleere, 2001; Labadi, 2007).

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun Pasifliği;

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun görevi, UNESCO sözleşmelerine taraf olan Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmesini teşvik etmek, danışmanlık yapmak ve teknik destek sağlamaktır. Ancak Munzur Vadisi gibi açık bir adaylık potansiyeli taşıyan bir bölgeye ilişkin kamuoyuna açık bir değerlendirme raporu veya geçici liste girişimi bulunmamaktadır. Bu durum, Komisyon'un “temsili” değil “pasif” bir işlev gördüğünü göstermektedir.

Siyasi ve Ekonomik Etkiler;

Munzur Vadisi, Türkiye'nin hidroelektrik santral (HES) politikaları nedeniyle doğrudan tehdit altındadır. Alan üzerinde planlanan HES projeleri, yalnızca ekosistemi değil aynı zamanda bölgenin kültürel sürekliliğini de tehdit etmektedir. UNESCO adaylığı, bu projelerin uluslararası düzeyde sorgulanmasına neden olacağından, bazı devlet kurumlarının bilinçli olarak bu süreci yavaşlattığı iddiaları akademik çevrelerde dile getirilmektedir (Söylemez, 2016). Bu bağlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın doğa koruma ile kalkınma politikaları arasındaki dengeyi kuramaması da eleştirilmelidir.

Yönetim Planı Eksikliği;

Göreme, Kapadokya veya Pamukkale gibi dünya mirası alanlarında olduğu gibi Munzur Vadisi için de UNESCO adaylık sürecinin ön koşulu olan alan yönetim planı halen bulunmamaktadır. Bu planın hazırlanması sorumluluğu, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir. Ancak 20 yılı aşkın süredir Munzur Vadisi bu planlardan yoksun bırakılmış, yalnızca koruma statüsü ile yetinilmiştir (Kilit, 2021).

Sonuç olarak; Munzur Vadisi ve Milli Parkı, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmeye fazlasıyla layık bir alandır. Ancak gerek merkezi idarelerin gerekse ilgili danışma organlarının atalet içinde olması, bu alanın uluslararası tanınırlıktan mahrum kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yapılacak her girişimin, geçici liste başvurusuyla birlikte bilimsel ve yönetsel altyapıyla desteklenmesi gerekmektedir. UNESCO süreci yalnızca bir başvuru prosedürü değil; aynı zamanda kültürel kimliklerin, doğa etiğinin ve sürdürülebilirliğin de test edildiği bir sahadır. Munzur Vadisi için bu test, şu an için başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

3.6. Munzur Vadisi ve Milli Parkının Geçici Dünya Miras Listesine Başvuru Dosyasında Belirtilmesi Gerekenler

Bir alanın UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınabilmesi için hazırlanan başvuru dosyası, UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulama rehberinde belirtilen kriterlere ve standartlara uygun olarak hazırlanmalıdır. Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın geçici listeye kabul edilmesi amacıyla hazırlanacak dosyada aşağıdaki unsurların bulunması gerekmektedir (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

Başvuru dosyasında Munzur Vadisi'nin coğrafi konumu, sınırları ve koordinatları ayrıntılı olarak belirtilmeli, bölgenin yerleşim merkezlerine ve ulaşım yollarına uzaklığı

tanımlanmalıdır. Alanın haritaları, topografik yapısı ve fiziksel özellikleri detaylı biçimde sunulmalıdır (Ürün, 2016).

Dosyada, Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası kriterleri açısından taşıdığı üstün evrensel değer net olarak ifade edilmelidir. Vadinin sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, ekolojik süreçler, endemik türler ve kültürel özelliklerin uluslararası önemi ayrıntılı biçimde tanımlanmalıdır (UNESCO, 2023).

Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'nde yer alan kriterlerden hangilerini karşıladığı açıkça belirtilmeli ve her kriter için bilimsel ve teknik kanıtlar sunulmalıdır. Munzur Vadisi'nin özellikle doğal kriterler (7, 9, 10) ile kültürel kriterlerden (3, 5) hangilerine uyduğu somut verilerle ortaya konulmalıdır (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

Alanla ilgili olarak özgünlük ve bütünlük koşullarının sağlandığı, mevcut ekosistem ve peyzajın doğal hâlinin korunduğu belgelenmelidir. Munzur Vadisi'nin doğal ve kültürel unsurlarının korunma durumu, alanın sürdürülebilirliği ve geleceğe yönelik tehditler ya da riskler net biçimde ifade edilmelidir (UNESCO, 2023).

Başvuru dosyasında Munzur Vadisi'nin mevcut ve önerilen yönetim yapıları, sürdürülebilir koruma politikaları, ziyaretçi yönetimi, turizm faaliyetleri ve koruma önlemleri gibi unsurlar içeren kapsamlı bir yönetim planına yer verilmelidir. Yönetim planının UNESCO standartlarına uygunluğu ve alanın korunmasında sağlayacağı katkılar belirtilmelidir (Ürün, 2016).

Munzur Vadisi'nin mevcut koruma durumu, alanla ilgili ulusal ve yerel yasalar, yönetmelikler ve düzenleyici mekanizmalar ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Alanın yasal koruma statüsünün (Milli Park) ve uygulanan mevzuatın etkinliği belirtilmeli, geleceğe yönelik koruma stratejileri sunulmalıdır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Başvuru dosyasında, Munzur Vadisi'nin sahip olduğu özelliklerin dünya genelindeki benzer doğal veya karma miras alanlarıyla karşılaştırmalı analizi yapılmalıdır. Bu analizle, Munzur Vadisi'nin dünya mirası açısından eşsiz özellikleri ortaya konularak, uluslararası ölçekte taşıdığı önem kanıtlanmalıdır (Ürün, 2016).

Başvuru dosyasına alanla ilgili bilimsel araştırma raporları, flora ve fauna envanterleri, yerel toplulukların kültürel pratiklerini belgeleyen çalışmalar, görsel materyaller (fotoğraf, video, harita vb.) gibi destekleyici belgeler eklenmelidir. Bu belgeler alanın üstün evrensel değerinin belgelenmesini güçlendirecektir (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

Başvuru sürecinde yerel toplulukların katılımının sağlanmasına yönelik uygulamalar ve paydaş işbirlikleri açıklanmalıdır. Alanın korunması için yerel halkın katılımı ve desteğinin sürdürülebilirliğe etkileri değerlendirilmelidir (Ürün, 2016).

Sonuç olarak, Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın geçici liste başvurusunda yukarıdaki unsurların eksiksiz ve bilimsel temellere dayanarak hazırlanması, alanın UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilme ihtimalini artıracaktır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Bu çalışma, Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterilmesi sürecini UNESCO kriterleri ve standartları kapsamında incelemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi, adaylık ve değerlendirme süreçleri, Türkiye'nin mevcut durumu ve Munzur Vadisi'nin sahip olduğu değerler kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Munzur Vadisi ve Milli Parkı, Türkiye'nin en önemli doğal ve kültürel miras alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, ekolojik süreçler, endemik türler ve benzersiz jeolojik oluşumlarıyla uluslararası önem taşıyan Munzur Vadisi, UNESCO'nun doğal miras kriterlerine tam anlamıyla uyum göstermektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023; Eken ve ark., 2006).

Kültürel açıdan ise Munzur Vadisi'nin, özellikle Dersim yöresinin özgün kültürel pratiklerini, inanç sistemlerini ve toplumsal hafızasını güçlü bir şekilde yansıtması, UNESCO kültürel miras kriterlerine uygunluk göstermektedir (Gültekin, 2010; Deniz, 2012).

Munzur Vadisi'nin özgünlük ve bütünlük açısından sahip olduğu üstün değerler, alanın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterilmesinde önemli bir avantajdır. Ancak bölgedeki mevcut koruma uygulamalarının ve altyapı çalışmalarının uluslararası standartlara uygun biçimde geliştirilmesi gerekmektedir (UNESCO, 2023; Ürün, 2016).

Türkiye'nin mevcut durumda UNESCO listesine bağımsız bir doğal miras alanı ekleyememiş olması, Munzur Vadisi gibi potansiyeli yüksek alanların değerlendirilmesinin önemini artırmaktadır (UTMK, 2024).

4.2. Öneriler

Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

Geçici Listeye Alınma Sürecinin Başlatılması:

Munzur Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine alınması için gerekli başvuru sürecinin bir an önce başlatılması ve başvuru dosyasının bilimsel kriterlere uygun olarak hazırlanması önemlidir.

Bilimsel Araştırmaların Güçlendirilmesi:

Alanın biyolojik çeşitliliği, endemik türleri, ekolojik süreçleri ve jeolojik oluşumları hakkında kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmalı ve bu veriler başvuru dosyasında destekleyici belge olarak kullanılmalıdır.

Yerel Toplumun Sürece Dâhil Edilmesi:

Bölge halkının ve yerel paydaşların, UNESCO adaylık sürecine katılımının artırılması sağlanmalı, sürdürülebilir turizm faaliyetleri ile ekonomik fayda sağlayarak koruma bilinci güçlendirilmelidir.

Yönetim Planı Uluslararası Standartlara Göre Hazırlanmalı:

Munzur Vadisi ve Milli Parkı ile ilgili yayımlanan bir yönetim planı bulunmamaktadır. UNESCO'nun belirlediği kriterlere ve standartlara göre kapsamlı bir yönetim planının hazırlanması gerekmektedir. Bu planın hazırlanabilmesi için, hem doğal hem de kültürel değerleri içeren disiplinlerarası bir akademik ve yönetsel sürece ihtiyaç vardır. Yönetim planının UNESCO kriterlerine uygun olarak hazırlanması için yapılması gereken başlıca akademik çalışmalar şunlardır:

Alanın üstün evrensel değerinin belirlenmesi: UNESCO'nun tanımladığı 10 kriterden hangilerine uygun olduğu bilimsel olarak tespit edilmelidir.

Doğal ve kültürel varlık envanteri çalışmaları yapılmalıdır. Şöyle ki; Munzur Vadisi ve Milli Parkı sınırları içerisindeki endemik türler, ekosistemler, jeolojik yapı, kültürel ve dini miras öğeleri (Alevi inanç merkezleri, ziyaretler) belgelenmelidir.

Tehdit Analizi ve Koruma Stratejileri çalışması yapılmalıdır. Munzur Vadisi ve Milli Parkı üzerindeki baraj projeleri, madencilik, turizm baskısı, orman yangınları gibi tehditler analiz edilmeli ve buna karşı önlemler geliştirilmelidir.

Altyapı ve Hizmetlerin Geliştirilmesi:

Munzur Vadisi'nin ekolojik değerlerini koruyarak, ulaşım, ziyaretçi merkezleri, çevre dostu tesisler ve eğitim faaliyetleri gibi altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi önemlidir.

Tanıtım ve Bilinçlendirme Faaliyetlerinin Artırılması:

Munzur Vadisi'nin ulusal ve uluslararası tanıtımı için geniş kapsamlı bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmeli, bölgenin ekolojik ve kültürel öneminin anlaşılması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, Munzur Vadisi ve Milli Parkı'nın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmesi, bölgenin ekolojik, ekonomik ve sosyokültürel sürdürülebilirliğine büyük katkı sağlayacaktır. Önerilen bu adımların atılmasıyla birlikte Munzur Vadisi, uluslararası koruma mekanizmalarından daha etkili biçimde yararlanabilecek ve Türkiye'nin doğal miras alanları konusundaki temsil gücünü artıracaktır.

5. KAYNAKÇA

- Aarhus Convention.**, 1998. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. United Nations Economic Commission for Europe. <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention>
- Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.**, 2020. Türkiye UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi. Erişim adresi: <https://antalya.ktb.gov.tr>
- Aslan, Ş.**, 2019. Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Dersim ve Munzur Vadisi. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Atalay, İ.**, 2015. Türkiye Jeomorfolojisine Giriş. İzmir: Meta Basım
- Bern Convention.**, 1979. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/bern-convention>
- Bilmez, B.**, 2017. 1937-1938 Dersim Olayları: Toplumsal hafıza ve tarih yazımı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi.**, 1992. United Nations Convention on Biological Diversity. <https://www.cbd.int/convention/>
- Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.**, 2024. UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi Başvuru Süreçleri. Erişim adresi: <https://bursa.ktb.gov.tr>.
- Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.**, 2024. UNESCO Dünya Mirası Listesine Kabul Edilme Süreci ve Sonrası Yükümlülükler. Erişim adresi: <https://bursa.ktb.gov.tr>.
- Bozarslan, H.**, 2016. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4). İletişim Yayınları.
- Çem, F.**, 2010. Dersim 38: Resmîyet ve Hakikat. Belge Yayınları.
- Cleere, H.**, 2001. The concept of 'outstanding universal value' in the World Heritage Convention. *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 4(4), 227–233.
- CITES.**, 1973. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. <https://cites.org>
- Çiçek, C.**, 2018. Munzur Vadisi'nde ekolojik koruma politikaları ve yerel direnişler. Munzur Ekoloji Araştırmaları Dergisi, 12(1), 45–67.
- Çiftçi, Y., & Küçük, F.**, 2014. Doğu Anadolu Bölgesi Alabalık Popülasyonlarının Genetik Yapısı Üzerine Bir İnceleme. Türkiye Su Ürünleri Dergisi, 10(1), 47–54.

- Deniz, D.**, 2012. Dersim'de Kutsal Mekânlar: Mekân, Hafıza ve Kimlik. Ankara: Dipnot Yayınları
- Dersim Gazetesi.**, 2022. Munzur Vadisi Milli Parkı Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınsın başvuru yapıldı. <https://dersimgazetesi.net>
- Doğanay, H., & Öztürk, E.**, 2020. Munzur Vadisi'nde ekosistem tehditleri ve kültürel miras ilişkisi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 18(2), 173–188.
- Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyyaroğlu, S., Kılıç, D. T., Lise, Y.**, 2006. Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları. Ankara: Doğa Derneği Yayınları
- Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., & Adıgüzel, N.** 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Red Data Book of Turkish Plants). Türkiye Tabiatını Koruma Derneği & Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Eminağaoğlu, Ö.**, 2007. Munzur Dağları'nın Floristik Özellikleri ve Endemik Varlığı. Orman Fakültesi Dergisi, 57(2), 65–78.
- Ergül, E.**, 2016. Alevilikte kutsal mekânlar ve ritüeller: Dersim örneği. İlahiyat Tetkikleri Dergisi, 46, 95–122.
- Ertuğ, F.**, 2022. Zorunlu göç, hafıza ve doğa: Munzur Vadisi örneği. Ekoloji ve Toplum, 4(2), 110–132.
- Fırat'ı Keşfet.**, 2023. Munzur Vadisi ve Millî Parkı Ziyaretçi Hizmetleri ve Altyapı Durumu. Erişim adresi: <https://firatikesfet.com>
- GM Dergi.**, 2023. Munzur Vadisi Millî Parkı'na 2 Milyon Ziyaretçi. Erişim adresi: <https://www.gmdergi.com>
- Gültekin, N.**, 2010. Dersim'in Kutsal Mekânları ve Munzur İnancı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ICOMOS.** 2022. Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties. Paris: International Council on Monuments and Sites
- İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.**, 2022. Tunceli Kültürel Miras Envanteri. Tunceli Valiliği Yayınları.
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı.**, 2023. Dünya Mirası Kavramı. <https://istanbultarihi Alanlar.gov.tr>.
- Jongerden, J.**, 2009. Crafting Space, Making People: The Spatial Design of Nation in Modern Turkey. European Journal of Turkish Studies, (10). <https://doi.org/10.4000/ejts.4012>

- Kaya, M.**, 2017. Tunceli İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Göç Sorunu. İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Kaya, M., Aydın, F.**, 2019. Tunceli’de Tarım ve Hayvancılığın Sorunları ve Çözüm Önerileri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1), 125-147.
- Kaya, Y.**, 2019. Munzur Vadisi'nde inanç pratikleri ve kültürel miras. Anadolu Kültür Dergisi, 27(3), 81–94.
- Kilit, R. M.**, 2021. Taşkale Yerleşim Alanı’nın Yönetim Planı ve UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi Adaylık Denemesi (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koçyiğit, M., & Gültekin, E.**, (2021). Munzur Vadisi’nin somut olmayan kültürel miras potansiyeli. Kültür Araştırmaları Dergisi, 27(1), 55–74.
- Labadi, S.**, 2007. Evaluating the impact of the implementation of the World Heritage Convention at the national level. *International Journal of Heritage Studies*, 13(2), 102–117.
- Logan, W., & Reeves, K.** (2009). Places of Pain and Shame: Dealing with “Difficult Heritage”. Routledge.
- Millî Parklar Kanunu.**, Kanun No. 2873, 11.08.1983 tarihli ve 18132 sayılı Resmî Gazete.<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2873&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Özhatay, N., Koçyiğit, M., & Byfield, A.**, (2013). Türkiye’nin 122 Önemli Bitki Alanı. Doğal Hayatı Koruma Vakfı Yayınları.
- Öztürk, A.**, 2018. Dersim’in Antik Çağlardan Günümüze Sosyo-Kültürel Tarihi. Ankara: Berikan Yayınları.
- Sabah.**, 2023. Munzur Vadisi Millî Parkı Nerede, Nasıl Gidilir? Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr>
- Söylemez, İ.**, 2016. Bir çevre sorunu olarak Munzur Vadisi ekosistemi (Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarım ve Orman Bakanlığı.**, 2023. Munzur Vadisi Millî Parkı Değerleri ve Yönetim Planı. Erişim adresi: <https://bolge15.tarimorman.gov.tr>
- Tarım ve Orman Bakanlığı.**, 2023. Munzur Vadisi Millî Parkı Fiziksel Özellikleri ve Ekolojik Önemi. Erişim adresi: <https://bolge13.tarimorman.gov.tr>
- Tarım ve Orman Bakanlığı.**, 2023. Munzur Vadisi Millî Parkı Hakkında Genel Bilgi. Erişim adresi: <https://bolge13.tarimorman.gov.tr>

- Tarım ve Orman Bakanlığı., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı Koruma Durumu ve Yönetim Planı. Erişim adresi: <https://bolge15.tarimorman.gov.tr>
- Tarım ve Orman Bakanlığı., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı Yönetim Planı ve Ekolojik Özellikleri. Erişim adresi: <https://bolge15.tarimorman.gov.tr>
- Tarım ve Orman Bakanlığı., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı İşletme ve Yönetim Durumu. Erişim adresi: <https://bolge15.tarimorman.gov.tr>
- Tunceli Valiliği., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı Hakkında Genel Bilgiler. Erişim adresi: <http://www.tunceli.gov.tr/munzur-vadisi-milli-parki>
- Tunceli Valiliği., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı: Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durum. Erişim adresi: <http://www.tunceli.gov.tr/munzur-vadisi-milli-parki>
- Tunceli Valiliği., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı'nın Ekolojik ve Kültürel Değerleri. Erişim adresi: <http://www.tunceli.gov.tr/munzur-vadisi-milli-parki>
- Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü., 2023.** Munzur Vadisi Millî Parkı Genel Bilgiler ve Ziyaretçi Olanakları. Erişim adresi: <https://tunceli.ktb.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)., 2023.** Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları - Tunceli İli. Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi Varlıkları ve Eğitim Programları. Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi Varlıkları. Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi Varlıkları. Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi Varlıkları. <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi Adaylık Süreçleri. Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi ve Geçici Liste Alanları. Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** UNESCO Dünya Mirası Listesi Türkiye Alanları ve Potansiyel Adaylar. Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (UTMK)., 2024.** UNESCO Türkiye Millî Komisyonu: Faaliyet Alanları ve UNESCO Süreçleri. Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/>

- UNESCO., 1972. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
- UNESCO., 2004. The Global Strategy for a Representative, Balanced and Credible World Heritage List. Paris: World Heritage Centre
- UNESCO., 2012. World Heritage and Sustainable Tourism Programme. <https://whc.unesco.org/en/tourism/>
- UNESCO., 2023. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Erişim adresi: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO., 2023. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Retrieved from
- UNESCO., 2023. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO., 2023a. History of the World Heritage Convention <https://whc.unesco.org/en/convention/>
- UNESCO., 2023a. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (12th ed.). Paris: World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO., 2023a. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO., 2023a. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO., 2023a. The World Heritage Fund. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-fund/>
- UNESCO., 2023. Tentative Lists. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/>
- UNESCO., 2023a. World Heritage Education Programme. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/wheducation/>
- UNESCO., 2023b. International Assistance. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/intassistance/>
- UNESCO., 2023b. Periodic Reporting and Monitoring. <https://whc.unesco.org/en/periodicreporting/>
- UNESCO., 2023b. World Heritage List Statistics. <https://whc.unesco.org/en/list/>
- UNESCO., 2023b. World Heritage List Statistics. <https://whc.unesco.org/en/list/stat/>

- UNESCO., 2023b. World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/>
- UNESCO., 2023b. World Heritage and Sustainable Tourism. <https://whc.unesco.org/en/tourism/>
- UNESCO., 2023b. World Heritage in Danger. <https://whc.unesco.org/en/danger/>
- UNESCO., 2023b. World Heritage in Young Hands. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/educationkit/>
- UNESCO., 2023c. International Assistance under the World Heritage Fund. <https://whc.unesco.org/en/intassistance/>
- UNESCO., 2021. World Heritage Criteria. <https://whc.unesco.org/en/criteria/>
- UNESCO., 2019. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- UNESCO., 2003. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/convention>
- UNESCO., 2005. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. Retrieved from <https://en.unesco.org/creativity/convention>
- URL-1., 2025. <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/yilda-sadece-2-kez-gerceklesen-doga-olayi-misirda-ebu-simbel-tapinaginda-goruldu,I07F4v7dKkeV6M-rdMWtiA>, 09.06.2024.
- URL-2., 2025. https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/tuncelide-guzelligiyle-turistlerin-ilgi-odagi-munzur-gozeleri,C83azaIgzkGNNcN_v86ZgQ, 24.06.2025.
- URL-3., 2025. <https://www.firatikesfet.com/tr/detail/tunceli/halvori-gozeleri>, 24.06.2025.
- URL-4., 2025. <https://www.sozcu.com.tr/munzur-vadisi-milli-parki-nda-kis-guzelligi-p18976> 15.02.2025.
- URL-5., 2025. <https://www.gazetevatan.com/yasam/25-yildir-mum-satarak-evini-gecindiriyor-2070735>. 12.01.2025.
- URL-6., 2025. https://indigodergisi.com/2019/10/goreme-vadisi-cumhurbaskani-karari-milli-park-olmaktan-cikarildi/#google_vignette, 24.06.2025.
- URL-7., 2025, <https://www.moatrek.com/blog/five-reasons-love-tongariro-national-park>, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/munzur-daglarindaki-karagol-dogal-guzelligiyle-dogaseverleri-agirliyor/2651339>, 24.06.2025.
- Üngör, U. Ü., 2011. The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913–1950. Oxford University Press.

- Ürün, Ş.**, 2016. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık ve Değerlendirme Süreçleri. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayınları.
- Yıldırım, A.**, 2020. Munzur Vadisi'nin Sosyo-Kültürel ve Ekolojik Özellikleri Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- Yıldırım, Ö. C.**, 2019. UNESCO Dünya Miras Alanlarını Tehdit Eden Riskler Üzerine Bir Araştırma: Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kaya Siteleri, *Yüksek lisans tezi*. Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, A., & Uysal, M.**, (2019). Geleneksel ekolojik bilgi ve kültürel miras: Munzur Vadisi örneği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(3), 235–256.
- Yıldız, A.**, 2001. Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919–1938). İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

